

รายงานวิจัย

ฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัยการผลิตเนื้อโคพื้นเมือง
กรณีศึกษา จังหวัดอุบลราชธานีและยโสธร

โดย

ผศ. ดร. สมพร ดวนใหญ่

ผศ. ดร. สุนทรีพร ดวนใหญ่

นาย วรวิทย์ ธนสุนทรสุทธิ

นำเสนอ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

มกราคม 2550

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัยการผลิตเนื้อโคพื้นเมืองกรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานีและยโสธร

คณะผู้วิจัย

สังกัด

1. ผศ. ดร. สมพร ดวนใหญ่	คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
2. ผศ. ดร. สุนทรีพร ดวนใหญ่	คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
3. นาย วรวิทย์ ธนสุนทรสุทธิ	สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดอุบลราชธานี

ชุดโครงการโคพื้นเมือง

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

การศึกษาสภาพการผลิตเนื้อโคพื้นเมือง กรณีจังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดยโสธร ได้เลือกหมู่บ้านที่มีการเลี้ยงโคพื้นเมืองค่อนข้างมาก 11 หมู่บ้านในจังหวัดอุบลราชธานีและ 3 หมู่บ้านในจังหวัดยโสธร โดยหมู่บ้าน 9 แห่งของจังหวัดอุบลราชธานีเป็นพื้นที่ติดชายแดนประเทศลาวและหรือกัมพูชา การศึกษาประกอบด้วย การสัมภาษณ์เกษตรกรที่เลี้ยงโคพื้นเมือง การสำรวจสภาพการเลี้ยงโคในหมู่บ้าน ชนิดพืชอาหารสัตว์ สัดส่วนต่าง ๆ จากการฆ่าและซากโค น้ำหนักโคที่เปลี่ยนแปลงในช่วงที่ทำการศึกษา และความสัมพันธ์ระหว่างสัดส่วนของร่างกายและน้ำหนักโค

ผลการวิจัยพบว่า ผู้เลี้ยงโคส่วนใหญ่ทำนาควบคู่กับการเลี้ยงโค มีจำนวนโคเฉลี่ยไม่เกิน 10 ตัวต่อครัวเรือน ยกเว้นในเขตพื้นที่ภูเขาชายโขงที่ส่วนมากจะเลี้ยงเป็นฝูงใหญ่มากกว่า 50 ตัวขึ้นไป เนื่องจากสภาพพื้นที่เป็นป่าเขาที่ยังมีความอุดมสมบูรณ์ โคที่เลี้ยงส่วนใหญ่เป็นโคเพศเมีย การผสมพันธุ์ยังคงเป็นการผสมพันธุ์แบบธรรมชาติ โดยผสมกันเองภายในฝูงหรือเลือกพ่อพันธุ์ให้ผสม การเลี้ยงดูทั่วไปส่วนใหญ่เป็นการปล่อยปะเล็มหญ้าเวลากลางวันและขังคอกเวลากลางคืน สถานที่ที่ปะเล็มส่วนใหญ่เป็นที่ของตนเองหลังการเก็บเกี่ยว ที่สาธารณะ ริมทาง ไร่ถ่อนน ชายป่า และบนภูเขา ซึ่งกรณีปล่อยเลี้ยงบนภูเขาพบมากที่สุด อำเภอศรีเมืองใหม่ อำเภอโขงเจียม และอำเภอนาจะหลวย จ.อุบลราชธานี โคจะอยู่บนเขาตั้งแต่เริ่มฝนจนกระทั่งถึงฤดูการเก็บเกี่ยวโดยเจ้าของไม่ต้องขึ้นไปเฝ้า เมื่อสิ้นฝนบนเขาแล้งน้ำ โคจะทยอยกลับลงพื้นราบในสภาพที่สมบูรณ์เต็มที่

คอกโคส่วนใหญ่อยู่ใกล้บ้าน และอาจมีคอกหลายแห่ง เช่น ใกล้ตัวบ้าน บริเวณที่นา หรือชายป่า หน้าฝนโคมักจะถูกขังคอกตลอด เนื่องจากไม่มีที่ว่างปล่อยเลี้ยง เจ้าของจะเกี่ยวหญ้าและเสริมด้วยฟางข้าว อาจมีการเสริมด้วยรำข้าวและกากน้ำตาลซึ่งส่วนใหญ่พบในรายที่เลี้ยงโคน้อยตัว

พืชอาหารสัตว์ตามธรรมชาติ จากการสำรวจร่วมกับผู้เชี่ยวชาญทางพฤกษศาสตร์พบว่ามี 401 ชนิด โดยเป็นทั้งพืชตระกูลหญ้า ตระกูลถั่ว ไม้พุ่มและไม้ยืนต้น

ราคาโคเต็มวัยอยู่ระหว่าง 7 – 8 พันบาทต่อตัว การขายโคเหมาฝูงจะได้ราคาต่ำกว่าการขายแบบรายตัว โดยมีพ่อค้าเข้าไปรับซื้อถึงที่และซื้อขายกันเองภายในหมู่บ้าน ไม่ปรากฏว่ามีการนำโคไปจำหน่ายในตลาดนัดหรือส่งโรงฆ่าโดยตรง รายได้สุทธิที่เป็นตัวเงินจากการเลี้ยงโคในกรณีจังหวัดอุบลราชธานีมีค่าใกล้เคียงกับรายได้จากอาชีพอื่น ส่วนจังหวัดยโสธรรายได้จากอาชีพอื่นสูงกว่ารายได้จากการเลี้ยงโคเนื่องจากจำนวนโคเฉลี่ย/ครัวเรือนน้อยกว่าเมื่อเทียบกับจังหวัดอุบลราชธานี

การศึกษาลักษณะซากพบว่า ค่าซากที่ได้เฉลี่ยร้อยละ 50.30 ของน้ำหนักตัว โคที่สมบูรณ์หรือโคที่ชำแหละในฤดูฝนจะมีสัดส่วนของซากและเนื้อแดงมากกว่าฤดูอื่น ๆ โคที่ชำแหละโดยพ่อค้าเนื้อสัตว์ จะได้สัดส่วนเนื้อโดยรวมมากกว่าการชำแหละโดยคนในหมู่บ้าน พ่อค้าเนื้อสัตว์เก็บเนื้อจากส่วนต่าง ๆ ได้เพิ่มเติม เช่น เนื้อจากซี่โครง เนื้อแก้ม เนื้อหัว และการเลาะเนื้อจากกระดูกต่าง ๆ จะได้สัดส่วนที่สูงกว่าและด้วยลักษณะการประกอบอาหารของคนในท้องถิ่น ส่วนของอาหารและน้ำย่อยในลำไส้เล็ก(จีเพิล)และน้ำดี ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญบนเชิงจำหน่ายเนื้อโค

ราคาขายส่งเนื้อโคที่ชำแหละแล้วให้กับเจียงในตลาดสดพบว่าเนื้อทุกส่วนขายเหมาราคา กิโลกรัมละ 90 บาท เครื่องในราคา กิโลกรัมละ 60 บาท ในขณะที่ราคาขายปลีกเนื้อและเครื่องใน กิโลกรัมละ 120 บาท ยกเว้นเนื้อท้องและเศษเนื้อราคา กิโลกรัมละ 60 บาท เมื่อคำนวณรายได้จากทุกส่วนที่จำหน่ายได้ ผู้ขายส่งหรือผู้ชำแหละมีรายได้เฉลี่ย 43.44 บาท/กิโลกรัมน้ำหนักเป็น ในขณะที่ผู้ขายปลีกมีรายได้เฉลี่ย 56.77 บาท/กิโลกรัมน้ำหนักเป็น

การเปลี่ยนแปลงของน้ำหนักโคในช่วงฤดูฝนพบว่า ค่าการเปลี่ยนแปลงมีตั้งแต่ -1.28 ถึง +14.09 กิโลกรัม/เดือน โคที่น้ำหนักตัวเพิ่มมากเป็นโคที่เลี้ยงบนภูเขา ในเขตจังหวัดอุบลราชธานีและโคในหมู่บ้านเขตจังหวัดยโสธรที่มีระบบชลประทาน มีการปลูกหญ้ากินนีและรูชี

ความสัมพันธ์ของสัดส่วนที่วัดเพื่อใช้ในการทำนายน้ำหนักตัวโคพบว่า เมื่อนำค่าความยาวรอบอก ความสูง ความยาว และความยาวรอบคอขาหลัง มาเป็นปัจจัยรวม จะให้ค่า r^2 สูงสุด แต่เมื่อพิจารณาปัจจัยเดียว ค่า r^2 สูงสุด ได้จากการทำนายโดยใช้ ความยาวรอบคอขาหลัง ซึ่งยังไม่ปรากฏในเอกสารที่เกี่ยวข้อง และควรจะได้มีการศึกษาเพิ่มเติมให้แน่ชัดต่อไป

ปัญหาสำคัญในการเลี้ยงโคพื้นเมืองพบว่า พื้นที่ปล่อยเลี้ยงมีน้อยลง เพราะมีการขยายพื้นที่ปลูกยางพารา และต้องชดเชยค่าเสียหายหากโคทำลายต้นยาง ดังนั้นการส่งเสริมระบบการจัดการพืชอาหารสัตว์น่าจะเป็นหนทางที่จะช่วยแก้ไข ปัญหาเพื่อมิให้ปริมาณโคพื้นเมืองต้องลดลงอย่างรวดเร็ว

ผลการวิจัยในครั้งนี้จึงสรุปได้ว่า

1. โคพื้นเมืองมีศักยภาพในการเจริญเติบโตในสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติของประเทศไทย
2. โคพื้นเมืองมีความเหมาะสมในการพัฒนาสู่การผลิตเนื้อโคตามวิถีธรรมชาติ (Natural beef) เพราะสามารถปล่อยเลี้ยงตามสภาพธรรมชาติบนพื้นที่ราบและป่าเขา เนื่องจากความเหมาะสมของขนาดตัว ความสามารถในการใช้ประโยชน์จากอาหารตามธรรมชาติ ความสามารถในการปีนป่ายเมื่อเทียบกับโคเนื้อลูกผสมที่มีโครงร่างสูงใหญ่กว่า
3. ในพื้นที่ชายโขงและชายแดนติดประเทศเพื่อนบ้านที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ของป่าเขา แหล่งน้ำและความงดงามของธรรมชาติ มีศักยภาพในการพัฒนาระบบการเลี้ยงโคพื้นเมืองที่ปล่อยเลี้ยงบนภูเขาสู่การเกษตรเชิงท่องเที่ยว

ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

1. การจัดการระบบอาหารสัตว์และอาหารสำรองจะช่วยให้การเลี้ยงโคพื้นเมืองขยายจำนวนได้และลดปัญหาสภาพโคผอมโซในหน้าแล้ง
2. เนื้อโคพื้นเมืองมีความเหมาะสมสำหรับการประกอบอาหารไทยและอาหารประจําถิ่น ดังนั้น การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์แก่ชาวต่างชาติ นักท่องเที่ยว และคนไทยด้วยกัน ในเรื่อง “โคไทยอาหารไทย” หรือ “โคพื้นเมืองอาหารพื้นเมือง” จะช่วยให้การเลี้ยงโคพื้นเมืองคงอยู่และพัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง ที่สำคัญเป็นการสนับสนุนความมั่นคงทางเศรษฐกิจแก่ชุมชนหรือผู้เลี้ยงโคในประเทศ
3. เนื่องจากผู้จำหน่ายเนื้อในตลาดสดหรือแผงจำหน่ายเนื้อจะได้รับผลตอบแทนในอัตราส่วนที่ค่อนข้างสูงในระยะเวลาสั้น ดังนั้นหากผู้เลี้ยงโคพื้นเมืองสามารถรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาระบบการจำหน่ายให้ถึงผู้บริโภค จะเป็นการเพิ่มมูลค่าผลตอบแทนจากการเลี้ยงโคพื้นเมืองได้อีกทางหนึ่ง

สารบัญ

บทที่ 1	บทนำ	1
	วัตถุประสงค์ของการศึกษา	1
	ขอบเขตของการศึกษา	2
	วิธีการศึกษา	2
	การวิเคราะห์ข้อมูล	3
	ผลที่คาดว่าจะได้รับ	3
บทที่ 2	ข้อมูลพื้นฐานโคพื้นเมือง	4
	2.1 การจำแนกลักษณะโคในแต่ละพื้นที่	4
	2.2 การเลี้ยงและระบบการจัดการ	8
	2.3 พืชอาหารสัตว์พื้นเมือง	10
บทที่ 3	ข้อมูลพื้นฐานจังหวัดอุบลราชธานีและยโสธร	12
	3.1 ข้อมูลพื้นฐานจังหวัดอุบลราชธานี	12
	3.2 ข้อมูลพื้นฐานจังหวัดยโสธร	15
บทที่ 4	สภาพการเลี้ยงโคพื้นเมือง	17
	กรณีจังหวัดอุบลราชธานี	22
	ตอนที่ 1 สภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคม	22
	ตอนที่ 2 สภาพการเลี้ยงโคพื้นเมือง	28
	ตอนที่ 3 การตลาดโคพื้นเมือง	59
	กรณีจังหวัดยโสธร	61
	ตอนที่ 1 สภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคม	61
	ตอนที่ 2 สภาพการเลี้ยงโคพื้นเมือง	65
	ตอนที่ 3 การตลาดโคพื้นเมือง	70
บทที่ 5	พืชอาหารพื้นเมืองสำหรับโค	72
	วงศ์ของพืชอาหารที่พบมากที่สุด	73
	พืชอาหารสัตว์พื้นเมืองที่พบในจังหวัดอุบลราชธานีและยโสธร	74
บทที่ 6	การศึกษาซากโคพื้นเมืองและวิธีการตลาด	102
	กรณีจังหวัดอุบลราชธานี	102
	6.1 สัตว์ส่วนทั้งหมดโดยรวม	102

6.2 เนื้อแดงจากส่วนต่างๆ	103
6.3 เนื้อส่วนอื่น	104
6.4 เครื่องใน	105
6.5 อวัยวะอื่นๆ	105
6.6 ความยาวของสัตว์ที่สำคัญ	106
6.7 ราคาซื้อขายเนื้อโค	107
กรณีจังหวัดยโสธร	108
6.8 สัตว์ส่วนทั้งหมดโดยรวม	108
6.9 เนื้อแดงจากส่วนต่างๆ	109
6.10 เนื้อส่วนอื่น	109
6.11 เครื่องใน	110
6.12 อวัยวะอื่นๆ	110
วิธีการตลาดโคพื้นเมือง	112
บทที่ 7	การเปลี่ยนแปลงของน้ำหนักตัวโคและการทำนาค่าน้ำหนัก
7.1 การเปลี่ยนแปลงของน้ำหนักตัวโค	115
7.2 การทำนาค่าน้ำหนัก	116
เอกสารอ้างอิง	119
ภาคผนวก	121
รายนามผู้ให้ข้อมูล	122
ภาพกิจกรรม	132

บทที่ 1

บทนำ

ประเทศไทยมีเกษตรกร 1,020,657 ครัวเรือนที่เลี้ยงโคเนื้อ โดยมีโคเนื้อจำนวนทั้งสิ้น 6.6 ล้านตัว โคเนื้อที่เลี้ยงนี้ร้อยละ 75 (4.9 ล้านตัว) เป็นโคพื้นเมือง และมีเกษตรกรกว่า 8 แสนครัวเรือน เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงโคดังกล่าว เมื่อจำแนกเป็นเขตปศุสัตว์ปรากฏชัดเจนว่าเขตอีสานตอนล่าง ตั้งแต่จังหวัดนครราชสีมา จนกระทั่งถึงจังหวัดอุบลราชธานี เป็นเขตที่มีปริมาณโคพื้นเมืองมากที่สุดในประเทศคือ มีจำนวนโคพื้นเมือง 1.9 ล้านตัว และเกษตรกร 374,527 ครัวเรือน เป็นเจ้าของ โคพื้นเมืองดังกล่าว (กรมปศุสัตว์, 2548)

การเลี้ยงโคพื้นเมืองในเขตอีสานตอนล่างรวมทั้งจังหวัดอุบลราชธานีก็คล้าย ๆ คลึงกับการเลี้ยงโคพื้นเมืองในเขตอื่น ๆ ของประเทศ คือ อาศัยหญ้าเป็นอาหารหลัก แต่ในเขตจังหวัดอุบลราชธานีโดยเฉพาะอย่างยิ่งในอำเภอที่ติดชายแดนประเทศลาว เกษตรกรเลี้ยงโคเนื้อโดยการปล่อยเลี้ยงบนเขาในช่วงฤดูการทำนาและไถ่กลับมาเลี้ยงบนพื้นราบหลังฤดูกาลทำนาแล้วเสร็จโดยอาศัยฟางข้าวและหญ้าที่ขึ้นอยู่ตามธรรมชาติเป็นอาหารหลักโคพื้นเมืองเหล่านี้เป็นที่ต้องการของพ่อค้าอย่างมาก เพราะนอกจากเนื้อโคพื้นเมืองมีปริมาณไขมันต่ำแล้ว (ญานิน และจุฑารัตน์, 2548) ยังเป็นเนื้อโคที่เหมาะสมแก่การปรุงอาหารตามแบบฉบับของท้องถิ่น คือ คั่ว ลาบ เป็นต้น อีกประการหนึ่งก็คือ ขนาดของโคพื้นเมืองมีขนาดไม่โตเกินไปทำให้การนำไปใช้เพื่องานบุญต่าง ๆ พอเหมาะแก่ฐานะของเจ้าภาพ

จากกระแสความต้องการอาหารที่มีไขมันต่ำ เนื้อโคพื้นเมืองน่าจะเหมาะที่จะได้รับการส่งเสริมให้ผู้บริโภคโดยทั่วไปได้ตระหนักถึงคุณค่าที่โคเนื้อสามารถให้แก่ผู้บริโภคได้ นอกจากนั้นผู้บริโภคบางส่วนยังมีความต้องการเนื้อโคที่เป็นเนื้อโคอินทรีย์ (Organic beef meat) ซึ่งกระบวนการผลิตโคพื้นเมืองของบางบ้านที่กระทำอยู่แบบดั้งเดิมเหล่านี้ หากได้รับการพัฒนาและมีการรับรองก็อาจส่งผลให้สามารถผลิต Organic beef meat หรือแม้กระทั่งผลิต bionic beef meat ได้อย่างไรก็ตาม กระบวนการผลิต คุณภาพซาก คุณภาพเนื้อ และบริบทอื่น ๆ ของการผลิตโคพื้นเมืองเป็นเรื่องที่ต้องการศึกษาโดยละเอียด เพื่อการวางแผนการผลิตเนื้อโคพื้นเมืองให้ตรงกับความต้องการของผู้บริโภคต่อไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาระบบการผลิตโคพื้นเมืองในจังหวัดอุบลราชธานี และยโสธร
2. เพื่อศึกษาลักษณะซากโคพื้นเมืองในจังหวัดอุบลราชธานี และยโสธร
3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องและสนับสนุนการผลิตโคพื้นเมือง

ขอบเขตของการศึกษา

ศึกษาระบบการผลิตโคพื้นเมือง ใน 11 อำเภอของจังหวัดอุบลราชธานี และ 3 อำเภอ ของ จังหวัดยโสธร โดยในแต่ละจังหวัดจะศึกษาสภาพพื้นที่การเลี้ยงโคพื้นเมืองทั้งที่เลี้ยงบนเขาและการ เลี้ยงบนพื้นราบ แหล่งและชนิดอาหารหยาบ ต้นทุนการผลิตวิธีการตลาดและความเสี่ยงต่อการเกิด โรค การศึกษาดังกล่าวใช้วิธีสัมภาษณ์ผู้เลี้ยงโคพื้นเมือง สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ปศุสัตว์ที่รับผิดชอบ และด้วยวิธีการสำรวจ

1. ศึกษาสภาพการเลี้ยงโคพื้นเมืองทั้งที่เลี้ยงบนเขาและการเลี้ยงบนพื้นราบ
1. ศึกษาความหลากหลายของอาหารหยาบในแต่ละฤดูกาล
2. ศึกษาคุณภาพซาก ได้แก่ เปอร์เซ็นต์ซากโคพื้นเมือง สัดส่วนของซาก หนัง เครื่องใน เนื้อ กระดูก เปอร์เซ็นต์และชนิดของกล้ามเนื้อต่าง ๆ

วิธีการศึกษา

1. การศึกษาระบบการผลิตโคพื้นเมือง ประกอบด้วย

การใช้แบบสอบถาม

การเดินสำรวจ และ

การใช้ภาพถ่ายทางอากาศ

การใช้แบบสอบถามเพื่อสัมภาษณ์ผู้เลี้ยงโคพื้นเมือง ใน 11 อำเภอ ของจังหวัด อุบลราชธานี และ 3 อำเภอ ของจังหวัดยโสธร โดยเลือกแบบเจาะจงอำเภอละ 1 หมู่บ้าน (เลือกหมู่บ้านที่มีจำนวนโคพื้นเมืองสูงสุด) จะมีการจำแนกเกษตรกรออกเป็น กลุ่ม ๆ ตามจำนวนโคพื้นเมืองที่เกษตรกรครอบครองเป็น 3 ระดับ คือ ครอบครอง 1 – 5 ตัว ครอบครอง 6 – 10 ตัว และครอบครองมากกว่า 10 ตัว ขึ้นไป โดยแต่ละอำเภอจะ สัมภาษณ์เกษตรกรกลุ่มละ 5 ราย รวมเกษตรกรทั้งสิ้น 210 ราย การสัมภาษณ์ จะ กระทำ 2 ครั้ง ในระหว่างเดือน ตุลาคม – พฤศจิกายน 2548 ซึ่งเป็นระยะเริ่มต้น และ ระหว่างเดือน กรกฎาคม – สิงหาคม 2549 ซึ่งเป็นระยะสุดท้ายของการศึกษา

การเดินสำรวจเป็นการศึกษา สภาพการเลี้ยงโคในหมู่บ้าน ที่สาธารณะ และบน ภูเขา ในแต่ละฤดูกาล

การใช้ภาพถ่ายทางอากาศ โดยว่าจ้างร่มบินจากชมรมร่มบินอิสระจังหวัด อุบลราชธานี บันทึกสภาพความเป็นอยู่ของโคที่ปล่อยเลี้ยงบนภูเขา

2. การศึกษาความหลากหลายของอาหารหยาบได้เรียนเชิญผู้เชี่ยวชาญด้านการจำแนกพืช ตามลักษณะทางพฤกษศาสตร์ คุณประกอบ บุญมา อดีตเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ และมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ อุบลราชธานี ร่วมในขั้นตอนการสำรวจและจำแนก ในแต่ละฤดูกาลจะทำการเดิน

สำรวจพื้นที่ที่เกษตรกรในแต่ละหมู่บ้านเลี้ยงโคพื้นเมืองในทุกฤดูกาล คือ ฤดูฝนช่วงเดือน กรกฎาคม – สิงหาคม, ฤดูแล้งช่วง ธันวาคม – มกราคม และฤดูแล้งในช่วงเดือน มีนาคม – เมษายน

3. การศึกษาคุณภาพซากโคพื้นเมืองของเกษตรกรกลุ่มที่ทำการศึกษ จำนวน 20 ตัว จำแนกโดยพ่อค้าเนื้อสัตว์หรือผู้ที่มีความชำนาญในท้องถิ่น เพื่อศึกษาคุณภาพซาก และสัดส่วนต่างๆจากโคในแต่ละฤดูกาล

การวิเคราะห์ข้อมูล

ทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และการสำรวจในเชิงบรรยายและใช้ค่าสถิติ ค่าเฉลี่ย และค่าร้อยละแสดงผลการศึกษา

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบระบบการผลิตและบริบทที่เกี่ยวข้องกับการผลิตโคพื้นเมืองในจังหวัดอุบลราชธานีและยโสธร
2. ทราบคุณภาพซากและคุณภาพเนื้อโคพื้นเมืองในจังหวัดอุบลราชธานี และยโสธร
3. ทราบแนวทางการพัฒนาระบบการผลิตโคพื้นเมืองในจังหวัดอุบลราชธานีและยโสธร

บทที่ 2

ข้อมูลพื้นฐานโคพื้นเมือง

2.1 การจำแนกลักษณะโคในแต่ละพื้นที่

โคพื้นเมืองในแต่ละภาคของประเทศไทยมีลักษณะแตกต่างกันซึ่งสวัสดิ์และวนิดา (2542) ได้อธิบายลักษณะของโคพื้นเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคใต้และโคลาน ดังนี้

2.1.1 โคพื้นเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เลี้ยงกันมากทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งตอนล่างและตอนบน เพื่อใช้ลากจูง เป็นเกวียนและเป็นอาหาร

ลักษณะภายนอกของโคพื้นเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

1. หน้ายาวบอบบาง
2. หน้าผากแคบ
3. ตาขนาดปานกลาง
4. ขนสั้นเกรียน
5. จมูกแคบ
6. ใบหูตาสีกลม
7. เขาสั้นถึงยาวปานกลางและมีลักษณะตั้งขึ้น
8. ลำคอบอบบางค่อนข้างยาว
9. ใต้คอกมีเหนียงเป็นแบบแคบเล็กกว่าเขาโคอินเดีย
10. โหนกมีตั้งแต่ขนาดเล็กถึงขนาดโต
11. กระดูขาข้อข้างยาวและบอบบาง
12. ข้อเท้าระหว่างกีบและแข้งค่อนข้างยาว
13. ลำตัวป่องตรงกลาง
14. บั้นท้ายลาดลงเล็กน้อย
15. โคนหางสูง
16. หางเล็กแต่ยาวและพุ่มหางน้อย
17. ขาหลังค่อนข้างโก่ง
18. สีนวลเหลือง แดง ดำ น้ำตาลและดำ
19. ตาดำ

20. ตาและกิบสีดำและอื่นๆ

21. เหนียงสะดือสั้นติดพื้น

22. เพศผู้สังคิตพื้นท้อง

สำหรับลักษณะทางเศรษฐกิจของโคพื้นเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือแสดงตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1 ลักษณะทางเศรษฐกิจของโคพื้นเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ลักษณะ	หน่วยวัด	ค่าเฉลี่ย
1. น้ำหนักแรกเกิด	กก.	16.08 ± 2.38
2. น้ำหนักหย่านม	กก.	94.44 ± 15.88
3. น้ำหนักเมื่ออายุ 1 ปี	กก.	95.47 ± 9.68
4. น้ำหนักเมื่ออายุ 18 เดือน	กก.	154.47 ± 17.98
5. อัตราการเจริญเติบโตระยะกินนม	กรัม/วัน	390.00 ± 70.00
6. อัตราการเจริญเติบโตหลังหย่านม	กรัม/วัน	175.22 ± 39.45
7. อายุเมื่อเป็นสัดครั้งแรก	เดือน	16.82 ± 2.14
8. น้ำหนักเป็นสัดครั้งแรก	กก.	166.70 ± 17.50
9. อายุเมื่อให้ลูกตัวแรก	ปี	2.71 ± 0.39
10. อัตราการให้ลูก	%	78.85
11. ช่วงห่างการให้ลูก	วัน	395.00 ± 71.00

ที่มา : สวัสดิ์และวนิดา (2542)

2.1.2 โภภาคเหนือขาลำพูน เป็นโคพื้นเมืองสำหรับใช้งานดั้งเดิม พบมากในอำเภอต่างๆ ของจังหวัดลำพูนและเชียงใหม่ และแพร่กระจายไปยังอำเภอต่างๆ ของจังหวัดลำปาง พะเยา และ เชียงรายที่อยู่ใกล้เคียงกับจังหวัดลำพูนและเชียงใหม่

ลักษณะภายนอก 15 ลักษณะของโคขาลำพูนเพศผู้และเพศเมีย

เนื้อเขา	สีน้ำตาลส้มเนื้อละเอียด
เนื้อกิบ	สีน้ำตาลส้ม
ขอบตา	สีชมพูส้มไม่มีจุดดำขาว
เนื้อจมูก	สีชมพูส้มไม่มีจุดดำขาว

เนื้อทวารต่างๆ	สีชมพูส้ม ไม่มีจุดด่างขาว
ขนพู่หาง	สีขาว
หน้าผาก	แบน
เหนียงสะดือ	สันตติพื้นท้อง
ขนาดเหนียงคอ	ปานกลาง
ใบหู	เล็กกาง
ขนลำตัว	สีขาวเกรียน
สีนัยน์ตา	น้ำตาลดำ
ขนตา	ขาว สีของหนังชมพูส้ม
ตะโพนก	ปานกลาง

ค่าเฉลี่ยสำหรับบางลักษณะของฝูงโคขาวลำพูนซึ่งศึกษาโดยมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (กรมปศุสัตว์, 2542) ดังแสดงในตารางที่ 2.2

ตารางที่ 2.2 ค่าเฉลี่ยสำหรับบางลักษณะของฝูงโคขาวลำพูน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ลักษณะ	ค่าเฉลี่ย
1. อายุเมื่อให้ลูกตัวแรก	1,105 วัน
2. ช่วงห่างคลอดลูก	495 วัน
3. อัตราคลอดลูกต่อปี	86 %
4. อัตราการตายก่อนหย่านม	10 %
5. น้ำหนักแม่หลังคลอด	237 กก.
6. น้ำหนักแรกเกิด	18 กก.
7. น้ำหนักเมื่ออายุ 7 เดือน	80 กก.
8. น้ำหนักเมื่ออายุ 1 ปี	100 กก.
9. น้ำหนักเมื่ออายุ 2 ปี	143 กก.
10. เปอร์เซนต์ซาก	53 %

2.1.3 โคพื้นเมืองภาคใต้ สายพันธุ์นี้จัดว่าเป็นโคพันธุ์พื้นเมืองของไทยที่มีรูปร่างดี กล้ามเนื้อลำสันและมีลักษณะแข็งแรงกว่าโคสายพันธุ์อื่นในประเทศ สามารถใช้แรงงานได้ดี โคสายพันธุ์นี้ยังมีความโดดเด่นที่มีการเจริญเติบโตดีในท้องที่ที่มีความชื้นสูง เช่น ภาคใต้ของประเทศไทย โคพื้นเมืองในภาคใต้ส่วนใหญ่เป็นโคที่ได้รับการเลี้ยงดูและพัฒนาพันธุ์ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์

เพื่อใช้ในการแข่งขันชกโค ซึ่งเป็นที่นิยมกันอย่างกว้างขวางและถือเป็นกีฬาพื้นบ้านหรือประจำถิ่นที่สำคัญอย่างหนึ่งที่สืบทอดกันมาช้านานจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงเพื่อใช้เป็นแรงงานในการทำนาและส่งขายเป็นสินค้าด้วย

ลักษณะภายนอกของโคพื้นเมืองภาคใต้ แยกออกได้เป็น 4 สี

1. **สีน้ำตาล** มีสีน้ำตาลออกเหลืองนวลถึงน้ำตาลเข้มออกแดงทั้งเพศผู้และเพศเมีย ผิวหนัง เขาและเล็บเท้าสีน้ำตาล
2. **สีดำ** มีสีดำออกเทาถึงสีดำเข้ม ทั้งเพศผู้และเพศเมีย ผิวหนัง เขาและเล็บเท้าสีดำ
3. **สีน้ำตาลดำ** ในเพศผู้มีสีดำที่ส่วนหน้าถึงตะโพนกและส่วนบนท้าย ส่วนกลางลำตัวมีสีน้ำตาล พบว่าบางตัวมีสีดำเฉพาะส่วนหน้าถึงตะโพนก และสีน้ำตาลตั้งแต่ตะโพนกถึงบนท้าย ในเพศเมียมีสีน้ำตาลแกมเทาตลอดลำตัวผิวหนังสีดำ เขามีสีดำถึงแกมน้ำตาล เล็บเท้ามีสีดำแกมน้ำตาล
4. **สีลาย** แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม
 - 4.1 สีลายน้ำตาล/ขาว ลำตัวมีสีน้ำตาล มีสีขาวที่ส่วนหน้าบริเวณลำตัว ใต้ท้อง ขา และหาง
 - 4.2 สีลายดำ/ขาว ลำตัวมีสีดำ มีสีขาวที่ส่วนหน้า ลำตัวใต้ท้องขาและหาง
 - 4.3 สีลายน้ำตาลดำ/ขาว ลำตัวมีสีขาวที่ส่วนหน้า ลำตัว ใต้ท้องขาและหาง

สำหรับลักษณะทางเศรษฐกิจของโคพื้นเมืองภาคใต้ แสดงตารางที่ 2.3

ตารางที่ 2.3 ลักษณะทางเศรษฐกิจของโคพื้นเมืองภาคใต้

ลักษณะ	หน่วยวัด	ค่าเฉลี่ย
1. น้ำหนักแรกเกิด	กก.	16.49 ± 2.03
2. น้ำหนักหย่านม	กก.	93.36 ± 10.85
3. น้ำหนักเมื่ออายุ 1 ปี	กก.	100.57 ± 8.26
4. น้ำหนักเมื่ออายุ 18 เดือน	กก.	158.93 ± 16.07
5. อัตราการเจริญเติบโตระยะกินนม	กรัม/วัน	400.0 ± 60.00
6. อัตราการเจริญเติบโตหลังหย่านม	กรัม/วัน	172.20 ± 22.17
7. อัตราการให้ลูก	%	59.09
8. ช่วงห่างการให้ลูก	วัน	402.00 ± 50.00

ที่มา : สวัสดิ์และวนิดา (2542)

2.1.4 โคลาน สมมาตรและสุวิษ (2544) กล่าวถึงโคลานว่าเป็นโคที่นิยมเลี้ยงกันมากใน ภาคกลาง โดยเฉพาะจังหวัดเพชรบุรี ราชบุรี กาญจนบุรี ประจวบคีรีขันธ์ นครปฐมและ สุพรรณบุรี จากการที่เกษตรกรในจังหวัดดังกล่าวส่วนใหญ่นิยมประกอบอาชีพทำนา พอถึงฤดูเก็บเกี่ยว ข้าวเกษตรกรจะนำข้าวที่เก็บเกี่ยวแล้วมาวางเรียงวนในลักษณะวงกลม มีเสาไม้เป็นจุดศูนย์กลาง สำหรับผูกโคราว (คาน) โดยใช้วิธีขอแรงงานจากโคของเพื่อนบ้านมาช่วย ซึ่งจะผูกโคเรียงเป็นแถว รายตัวให้พอเพียงกับข้าวที่ตักกองรายล้อมไว้ จากนั้นไล่โควิ่งวนเวียนรอบๆ เสาไม้ที่ปักไว้จนกว่า เมล็ดข้าวจะร่วงหล่นจากรวง เกษตรกรจะช่วยกันเก็บฟางข้าวออกจนหมดให้เหลือเฉพาะเมล็ด ข้าวเปลือก หลังจากเสร็จสิ้นการเก็บข้าวแล้ว เกษตรกรมีเวลาว่างในช่วงเดือน มีนาคม – พฤษภาคม จึงมีผู้คิดหาวิธีการดังกล่าวมาใช้ และเพิ่มจำนวนโคที่วิ่งให้มากขึ้นนิยมจัดแข่งขันบริเวณวัด ต่อมา เริ่มจัดการแข่งนอกวัด

ลักษณะประจำพันธุ์ นิสัยเปรียว ตื่นตกใจง่าย ลำตัวยาวบาง มีสีแดง น้ำตาลอ่อน ดำและ ดำง ไม่มีเหนียงสะดือ มีเหนียงคอบาง น้ำหนักแรกเกิด 14 กก. น้ำหนักหย่านมเมื่ออายุ 200 วัน เหลือ 78 กก. น้ำหนักโตเต็มที่เพศผู้ 280 – 300 กก. เพศเมีย 200 – 260 กก. อายุเมื่อให้ลูกตัวแรก 3 ปี ระยะการอุ้มท้อง 270 – 275 วัน

2.2 การเลี้ยงและการจัดการ

2.2.1 จำนวนโคต่อครัวเรือน โดยทั่วไปเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เลี้ยงโคเป็นอาชีพเสริม แต่มีเกษตรกรหลายรายที่เลี้ยงโคเป็นอาชีพหลักจากการศึกษาของนิกรและว รวิทย์ (2547) พบว่าเกษตรกรบางหมู่บ้านในจังหวัดอุบลราชธานีมีการเลี้ยงโคพื้นเมืองระหว่าง 6 – 10 ตัว มีจำนวนมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 33.94 รองลงมาเลี้ยงระหว่าง 1-5 ตัว ร้อยละ 23.96 สุจินต์ และคณะ (2530) ศึกษาการเลี้ยงโคและกระบือของบ้านหินลาด จ.ขอนแก่น พบว่าเกษตรกร ส่วนมากเลี้ยงโคครัวเรือนละ 3-4 ตัว เกษตรกรบางรายที่มีฐานะดี มีที่ดินมากเลี้ยงโคมากกว่า 10 ตัว ขึ้นไป พงษ์ชาญและคณะ (2528) ศึกษาการเลี้ยงโค – กระบือ ของบ้านบอน จังหวัดศรีสะเกษ พบว่า โคส่วนใหญ่ที่ชาวบ้านเลี้ยงเป็นโคพันธุ์พื้นเมือง เหตุที่ชาวบ้านไม่นิยมเลี้ยงโคลูกผสมเพราะเห็นว่า ภายใต้อาการเลี้ยงดูของหมู่บ้าน โคเหล่านี้เลี้ยงยากและมักพอมกว่าโคพื้นเมือง นอกจากนี้ยังขาย ได้ยากกว่าด้วย ซึ่งสอดคล้องกับพรหมทิพาและคณะ (2533) ซึ่งศึกษาอาหารโคกระบือในระบบการ ทำฟาร์มของเกษตรกรในตำบลบ้านค้อ อ.เมือง จ.ขอนแก่น พบว่า เกษตรกรเลี้ยงโคไว้เพื่อขายและ เป็นมรดกแก่ลูกหลาน ส่วนการเลี้ยงกระบือมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้แรงงาน

2.2.3 อาหาร อาหารของโคพื้นเมืองส่วนใหญ่เป็นอาหารที่มีอยู่จากการทำนา เช่น ฟางข้าว ตอซังข้าว และอาหารจากพืชที่มีอยู่ตามธรรมชาติ จากการศึกษาศึกษาของพรหมทิพาและ

คณะ (2533) พบว่า แหล่งอาหารของโค กระบือที่มีมากที่สุด คือ ตอซังข้าว พืชตามธรรมชาติและ พางข้าวตามลำดับ

2.2.4 สถานที่เลี้ยงโค สุทธิพงศ์และคณะ (2546) กล่าวว่า พื้นที่ในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การเลี้ยงโคพื้นเมืองหรือโคเนื้อได้เป็นอย่างดี ซึ่งพื้นที่ที่ใช้เลี้ยงโคในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจำแนกได้ดังนี้

1) **พื้นที่สาธารณะ** เป็นพื้นที่ที่มีมากที่สุดในการเลี้ยงโคพื้นเมืองของเกษตรกรใน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พื้นที่สาธารณะหรือพื้นที่ว่างเปล่า ได้แก่ พื้นที่ตามข้างถนนสาธารณะ พื้นที่ดอน พื้นที่ป่าหรือพื้นที่สาธารณะของหมู่บ้าน เป็นต้น

2) **พื้นที่รอบบริเวณแหล่งน้ำสาธารณะ** พื้นที่ในลักษณะนี้ถือได้ว่ามีมากเป็นอันดับ ที่ 2 สำหรับเลี้ยงโคพื้นเมือง ได้แก่ บริเวณรอบห้วย

3) **พื้นที่บริเวณภูเขา** ส่วนนี้เป็นการเลี้ยงสัตว์ที่มีพื้นที่น้อยที่สุดในการเลี้ยงโค เนื้อ เพราะจำกัดอยู่เฉพาะบริเวณที่เป็นภูเขาและมักจะเป็นพื้นที่ป่าสงวน โดยทั่วไปแล้วพื้นที่เหล่านี้ มีความอุดมสมบูรณ์ มีพืชอาหารสัตว์ตามธรรมชาติอยู่มาก สามารถจำแนกพื้นที่เป็น 2 กลุ่มย่อย คือ

3.1) พื้นที่บริเวณภูเขาที่เป็นสาธารณะ

3.2) พื้นที่บริเวณภูเขาที่มีการจับจองหรือเป็นพื้นที่ สปก.

2.2.5 การเจริญเติบโตและผลผลิต จรรย์ (2526) รายงานว่า ในฤดูที่มีหญ้าอาหารอุดม สมบูรณ์ คือ ฤดูเพาะปลูกจนถึงต้นหน้าแล้งโคพื้นเมืองมีอัตราการเจริญเติบโตวันละ 250 – 300 กรัม ในฤดูแล้งโคที่โตเต็มที่อาจมีน้ำหนักลดลงประมาณร้อยละ 10 – 15 เกรียงเดชและสมพร (2544) ศึกษาการขุนโค พื้นเมือง พบว่า โคพื้นเมืองสายอีสานมีอัตราการเจริญเติบโต 556.73 ± 73.10 กรัม/ตัว/วัน มังกรและคณะ(2546) ศึกษาการเลี้ยงแม่โคพันธุ์รามันและโคพื้นเมืองไทยที่เลี้ยง ด้วยหญ้าพาสปาลัมอุบลที่หน่วยบำรุงพันธุ์สัตว์บุณฑริก จ.อุบลราชธานี พบว่า แม่โคพื้นเมืองไทย ให้ผลผลิตมากกว่าแม่โครามันเกือบ 2 เท่า

2.2.6 ชาก เกรียงเดชและสมพร (2544) ศึกษาการเจริญเติบโตและลักษณะชากโค พื้นเมืองภายใต้สภาวะการเลี้ยงขุน โคพื้นเมืองสายพันธุ์ภาคอีสานและสายพันธุ์ภาคใต้มีน้ำหนัก ชากขุน 54.84 ± 1.12 และ 55.02 ± 3.17 % ตามลำดับ และชากเย็น 50.48 ± 2.02 และ 51.48 ± 1.25 % ตามลำดับ

2.3 พืชอาหารสัตว์พื้นเมือง

กรมปศุสัตว์ (2548) รายงานการสำรวจพืชอาหารสัตว์เมืองไทย ดังนี้

วงศ์หญ้า (Gramineae) ได้แก่

หญ้ากร่อน หญ้าก้านนวล หญ้ากาบไฟ หญ้าโกรก หญ้าข้าวนก หญ้าขุนยวม หญ้าเขียว
หญ้าแถม หญ้าแถมโคก หญ้าแถมโคกเล็ก หญ้าโฆม่ง หญ้าไข่แมงดา หญ้าไข่ขุ่น หญ้าไข่ขุ่นป่า
หญ้าไข่เห็บป่า หญ้าไข่เห็บเล็ก หญ้าไข่เหา หญ้าตาหลวง หญ้าดอกเตา หญ้าดอกหาง หญ้าตองกง
หญ้าตีนนกเล็ก หญ้าไทร หญ้านก หญ้านกคันเขียว หญ้าใบไฟ หญ้าปล้องอ้อ หญ้าปลัก หญ้าไฟ
หญ้าไฟใบคม หญ้าไฟใบเล็ก หญ้าแฝก หญ้าพวง หญ้าพริกหวาน หญ้าหวาย หญ้าหางกระรอก
หญ้าหางนกยูงขนยาว หญ้าหางนกยูงขนสั้น หญ้าหางนกยูง หญ้าหางลิง หญ้าหางหมาจิ้งจอก

วงศ์ถั่ว (Leguminosae-Papilionoideae) ได้แก่

กาวกะนอม เกี๋ยปลาช่อน แก้วมือไว ยางครึ่ง เขม่าเหล็ก ครามขน ครามเครือ
ครามดอย ครามใหญ่ ชะคราม ชุมเห็ดไทย ชุมเห็ดเล็ก กบกาบ ถั่วผี ถั่วลาย ผีเสื้อ โพงผาง
มะแฮะเตา มะแฮะนก รางจืด ลูกพรานหมา หลิงัน หางเสือ หังเม่นอัญชัน อัญชันป่า

วงศ์	LECYTHIDACEAE	ได้แก่	กระโดน
วงศ์	MENISPERMACEAE	ได้แก่	กรูงเขมา โคลงเคลงยวน
วงศ์	EUPHORBIACEAE	ได้แก่	ดอกกรวย
วงศ์	RUBIACEAE	ได้แก่	ตดหมูตดหมา
วงศ์	ACARITHACEAE	ได้แก่	บุหงานรา
วงศ์	ACANTHACEAE	ได้แก่	ฟ้าทลายโจร
วงศ์	APOCYNACE	ได้แก่	โมกเครือ
วงศ์	SCROPHULARIACEAE	ได้แก่	แววมยุรา
วงศ์	RUTACEAE	ได้แก่	ส่องฟ้าแดง , สันโศก

พืชอาหารสัตว์พื้นเมืองที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

วงศ์หญ้า (Gramineae)

หญ้ากร่อน หญ้าก้านนวล หญ้าโกรก หญ้าข้าวนก หญ้าเขียว หญ้าแถม หญ้าแถมโคก หญ้า
โฆม่ง หญ้าไข่แมงดา หญ้าไข่ขุ่นป่า หญ้าไข่เห็บป่า หญ้าไข่เห็บเล็ก หญ้าไข่เหา หญ้าตาหลวง หญ้า

ดอกเลา กล้วยาดอกห่าน กล้วยาตองกง กล้วยาไทร กล้วยาใบไผ่ กล้วยาปล้องอ้อ กล้วยาปลัก กล้วยาไผ่ กล้วยาไผ่
ใบคม กล้วยาไผ่ใบเล็ก กล้วยาพง กล้วยาแพรก กล้วยาแพรกน้ำ กล้วยาแพรกป่า กล้วยาลังกา กล้วยาหวาย กล้วยา
หางนกยูงขนยาว กล้วยาหางนกยูงขนสั้น กล้วยาหางลิง กล้วยาหางหมาจิ้งจอก

วงศ์ถั่ว (Leguminosae-Papilionoideae)

กาวกะปอม เกล็ดปลาช่อน แก้วมื่อไว ยางครึ่ง เขม่าเหล็ก ครามขน ครามเครือ ครามดอย ,
ครามใหญ่ ชะคราม ชุมเห็ดไทย กบกาบ ถั่วฝัก ถั่วลาย ผีเสื้อ มะแฮะเตา มะแฮะนก รางจืด ลูกพรวน
หมา หลิ่งน หางเสือ หังเม่น อัญชัน อัญชันป่า

วงศ์	LECYTHIDACEAE	ได้แก่	กระโดน
วงศ์	MENISPERMACEAE	ได้แก่	กรูงเขมา โคลงเคลงยวน
วงศ์	EUPHORBIACEAE	ได้แก่	ดอกกรุย
วงศ์	RUBIACEAE	ได้แก่	ตดหมูตดหมา
วงศ์	ACANTHACEAE	ได้แก่	ฟ้าทลายโจร
วงศ์	APOCYNACE	ได้แก่	โมกเครือ
วงศ์	SCROPHULARIACEAE	ได้แก่	แววมยุรา
วงศ์	RUTACEAE	ได้แก่	ส่องฟ้าดง สันโสก

บทที่ 3

ข้อมูลพื้นฐานจังหวัดอุบลราชธานีและยโสธร

3.1 ข้อมูลพื้นฐานจังหวัดอุบลราชธานี

สำนักเกษตรและสหกรณ์จังหวัดอุบลราชธานี (2549) ได้รายงานข้อมูลพื้นฐานจังหวัดอุบลราชธานี ดังนี้

3.1.1 ที่ตั้งอาณาเขตและพื้นที่

จังหวัดอุบลราชธานีตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศอยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร 630 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 16,110 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 9,899 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 9.16 ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่เดิมพื้นที่ของจังหวัดยโสธรและจังหวัดอำนาจเจริญขึ้นอยู่กับจังหวัดอุบลราชธานีก่อนที่จะแยก 2 จังหวัดดังกล่าว จังหวัดอุบลราชธานีมีพื้นที่มากที่สุดของประเทศไทย

ทิศเหนือ ติดต่อกับจังหวัดอำนาจเจริญ ยโสธร และประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ทิศตะวันออก ติดต่อกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ทิศใต้ ติดต่อกับประเทศราชอาณาจักรกัมพูชา และจังหวัดศรีสะเกษ

ทิศตะวันตก ติดต่อกับจังหวัดศรีสะเกษ และยโสธร

3.1.2 ลักษณะภูมิอากาศ

จังหวัดอุบลราชธานี ตั้งอยู่ในเขตที่มีปริมาณน้ำฝนค่อนข้างสูงเมื่อเปรียบเทียบกับปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยของจังหวัดอื่นๆ ในภาคเดียวกันโดยมีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยปีละ 1,634 มิลลิเมตร

ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม – กันยายน และมักปรากฏเสมอว่าฝนจะทิ้งช่วงในเดือนมิถุนายน – กรกฎาคม แต่ระยะเวลาการทิ้งช่วงมักจะไม่เหมือนกันในแต่ละปี และในช่วงปลายฤดูฝนมักจะมีพายุดีเปรสชันหรือโซนร้อน ฝนตกชุกทุกปี อาจจะมีภาวะน้ำท่วมบริเวณพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำ

ฤดูหนาว ได้รับอิทธิพลของลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือก่อนภูมิภาคอื่น อุณหภูมิจะลดต่ำลงตั้งแต่เดือนตุลาคม และจะสิ้นสุดประมาณปลายเดือนมกราคม

ฤดูร้อน โดยทั่วไปอากาศจะเริ่มอบอ้าวในเดือนกุมภาพันธ์ไปจนถึงเดือน

พฤษภาคม ซึ่งอาจจะมีฝนตกบ้างในปลายเดือนเมษายนและพฤษภาคม แต่ไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูก

3.1.3 ลักษณะภูมิประเทศ

จังหวัดอุบลราชธานี ตั้งอยู่ในบริเวณแอ่งโคราช (Korat basin) โดยสูงจากระดับน้ำทะเลเฉลี่ย 68 เมตร ลักษณะโดยทั่วไปเป็นที่สูงต่ำลาดเอียงไปทางตะวันออก มีแม่น้ำโขงเป็นแนวกั้นจังหวัดอุบลราชธานีกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีแม่น้ำไหลผ่านที่สำคัญ คือ แม่น้ำโขง แม่น้ำมูล แม่น้ำชี ลำเซบก ลำเซบาย ลำโดมใหญ่ ลำโดมน้อย โดยมีเทือกเขาพนมดงรักกั้นอาณาเขตระหว่างจังหวัดอุบลราชธานีกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและราชอาณาจักรกัมพูชา

3.1.4 การปกครองและประชากร

จังหวัดอุบลราชธานีแบ่งการปกครองออกเป็น 20 อำเภอ 5 กิ่งอำเภอ 219 ตำบล 2,668 หมู่บ้าน 398,273 ครัวเรือน ครัวเรือนเกษตรกร 243,306 ครัวเรือน มีประชากรทั้งสิ้น 1,750,570 คน แยกเป็นชาย 877,193 คน หญิง 873,431 คน

3.1.5 การใช้ที่ดิน

จังหวัดอุบลราชธานี มีพื้นที่ประมาณ 9,899,286.25 ไร่ การใช้ที่ดินแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

พื้นที่ป่าไม้	3,419,275	ไร่
พื้นที่ถือครองเพื่อการเกษตร	5,393,282	ไร่
พื้นที่ยังไม่ได้จำแนก	1,086,729.25	ไร่

3.1.6 การเกษตร

พื้นที่ทำการเกษตรของจังหวัดอุบลราชธานีมีทั้งหมดประมาณ 5.59 ล้านไร่ หรือร้อยละ 56.55 ของพื้นที่ทั้งจังหวัด มีเพียงร้อยละ 8.59 ที่อยู่ในเขตพื้นที่ชลประทาน และพื้นที่สูบน้ำด้วยไฟฟ้า 0.48 ล้านไร่

การผลิตด้านการเกษตรที่สำคัญ

ข้าว เป็นพืชเศรษฐกิจหลักโดยมีพื้นที่เพาะปลูกมากเป็นอันดับ 1 ของพืชเศรษฐกิจทั้งหมด มีการเพาะปลูกทุกอำเภอ ปีเพาะปลูก 2549/2550 มีพื้นที่ปลูกข้าวทั้งหมด 4.198 ล้านไร่ แบ่งเป็นข้าวเจ้า จำนวน 2.816 ล้านไร่ ผลผลิตประมาณ 1.17 ล้านตัน ผลผลิตเฉลี่ย 417 กก./ไร่ และข้าวเหนียว 1.381 ล้านไร่ ผลผลิตประมาณ 0.552 ล้านตัน ผลผลิตเฉลี่ย 400 กก./ไร่

มันสำปะหลัง เป็นพืชเศรษฐกิจที่มีพื้นที่เพาะปลูกมากเป็นอันดับ 2 รองจากข้าว ปลูกมากที่อำเภอน้ำยืน น้ำขุ่น บุณฑริก นาจะหลวย ในปี 2549/50 มีพื้นที่เพาะปลูกทั้งหมด 210,860 ไร่ ผลผลิตประมาณ 0.347 ล้านตัน ผลผลิตเฉลี่ย 2,400 กก./ไร่

ปอแก้ว ปลูกมากที่อำเภอบุณฑริก ในปี 2549/50 มีพื้นที่เพาะปลูกทั้งหมด 12,716 ไร่

ยางพารา เป็นพืชเศรษฐกิจที่มีแนวโน้มการปลูกเพิ่มขึ้นในปี พ.ศ.2549 มีพื้นที่เพาะปลูก

ทั้งสิ้น 124,308 ไร่ พื้นที่เปิดกรีดแล้ว 24,063 ไร่ ปลูกมากที่อำเภอน้ำยืน น้ำขุ่น บุนนาค เดชอุดม สรินทรและศรีเมืองใหม่

3.1.7 ปศุสัตว์

จังหวัดอุบลราชธานี มีการเลี้ยงกระบือมากที่สุดในประเทศ ในปี พ.ศ.2549 มีการเลี้ยงกระบือจำนวน 131,306 ตัว โคเนื้อจำนวน 304,974 ตัว (สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดอุบลราชธานี, 2549) สำหรับสถิติการเลี้ยงโคเนื้อของจังหวัดอุบลราชธานีระหว่าง พ.ศ. 2544-2549 ดังแสดงในตารางที่ 3.1

ตารางที่ 3.1 แสดงจำนวนโคเนื้อในจังหวัดอุบลราชธานี

ปี พ.ศ.	จำนวนโค (ตัว)
2544	221,593
2545	219,777
2546	225,820
2547	278,777
2548	319,884
2549	304,974

ที่มา : - สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดอุบลราชธานี (2549)
 - ฝ่ายประมวลผลและสถิติ กองแผนงาน (2544)
 - กลุ่มสารสนเทศและข้อมูลสถิติ (2545)

จากตารางที่ 3.1 เป็นข้อมูลจำนวนโคเนื้อทุกสายพันธุ์ จากการศึกษาของ วรวิทย์และนันทนา (2542) พบว่าเกษตรกรในจังหวัดอุบลราชธานีมีการเลี้ยงโคพื้นเมืองร้อยละ 53.06 และเพิ่มเป็นร้อยละ 84.52 และ 89.17 ในปี 2545 และ 2547 ตามลำดับ (กรมปศุสัตว์, 2550)

3.2 ข้อมูลพื้นฐานจังหวัดยโสธร

จังหวัดยโสธร (2550) ได้รายงานข้อมูลพื้นฐานจังหวัดยโสธร ดังนี้

3.2.1. ที่ตั้งอาณาเขตและพื้นที่

จังหวัดยโสธรตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศอยู่ห่างจากกรุงเทพฯ 552 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 4,161.66 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 2,601,040 ไร่

ทิศเหนือ ติดต่อกับจังหวัดมุกดาหารและร้อยเอ็ด

ทิศตะวันออก ติดต่อกับจังหวัดอำนาจเจริญและอุบลราชธานี

ทิศใต้ ติดต่อกับจังหวัดศรีสะเกษ

ทิศตะวันตก ติดต่อกับจังหวัดร้อยเอ็ด

3.2.2 ลักษณะภูมิอากาศ

จังหวัดยโสธร มีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยปีละ 1,415 มิลลิเมตร ความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ยตลอดปีเท่ากับร้อยละ 71.1

ฤดูร้อน ฤดูฝนและฤดูหนาว อุณหภูมิเฉลี่ย 26.8 องศาเซลเซียส อุณหภูมิสูงสุดในฤดูร้อนวัดได้ 41.1 องศาเซลเซียส อุณหภูมิต่ำสุดในฤดูหนาววัดได้ 6.3 องศาเซลเซียส

3.2.3 ลักษณะภูมิประเทศ

จังหวัดยโสธรมีพื้นที่ทางด้านเหนือเป็นที่ราบสูงสลับกับพื้นที่ราบ ด้านใต้เป็นที่ราบต่ำ มีแม่น้ำชีไหลผ่าน มีหนองบึงอยู่ทั่วไป ลักษณะดินที่พบมากเป็นชุดดินยโสธร ชุดดินร้อยเอ็ด ชุดดินโคราช

3.2.4 การปกครองและประชากร

จังหวัดยโสธรแบ่งการปกครองออกเป็น 9 อำเภอ 78 ตำบล 841 หมู่บ้าน ประชากรทั้งสิ้น 554,027 คน เป็นชาย 278,146 คน หญิง 275,881 คน มีความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่ 133 คนต่อตารางกิโลเมตร อัตราเพิ่มของประชากรร้อยละ 0.87

3.2.5 การใช้ที่ดิน

จังหวัดยโสธรมีพื้นที่ 2,601,040 ไร่ การใช้ที่ดินแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

พื้นที่ป่าไม้	236,251 ไร่ (ร้อยละ 9.08 ของพื้นที่ทั้งหมด)
พื้นที่ถือครองเพื่อการเกษตร	1,813,913 ไร่ (ร้อยละ 69.74 ของพื้นที่ทั้งหมด)
พื้นที่ยังไม่ได้จำแนก	550,876 ไร่ (ร้อยละ 21.18 ของพื้นที่ทั้งหมด)

3.2.6 การเกษตร

พื้นที่ทำการเกษตรของจังหวัดยโสธรมีทั้งหมดประมาณ 1.81 ล้านไร่ มีเพียงร้อยละ 5.03 ของพื้นที่ทำการเกษตร (91,231 ไร่) อยู่ในเขตพื้นที่ชลประทาน และมีพื้นที่ 102,400 ไร่อยู่ในเขตพื้นที่สูบน้ำด้วยไฟฟ้า

การผลิตด้านการเกษตรที่สำคัญ

ข้าว เป็นพืชเศรษฐกิจหลักโดยมีพื้นที่เพาะปลูกมากเป็นอันดับ 1 ของพืชเศรษฐกิจทั้งหมด มีการเพาะปลูกทุกอำเภอ ปีเพาะปลูก 2547/2548 มีพื้นที่ปลูกข้าวทั้งหมด 1.06 ล้านไร่ ผลผลิตประมาณ 3 แสนตัน ผลผลิตเฉลี่ย 313 กก./ไร่

มันสำปะหลัง เป็นพืชเศรษฐกิจที่มีพื้นที่เพาะปลูกในปี 2548/49 มีพื้นที่เพาะปลูกทั้งหมด 45,103 ไร่ ผลผลิตประมาณ 1.14 แสนตัน ผลผลิตเฉลี่ย 3,253 กก./ไร่

ยางพารา เป็นพืชเศรษฐกิจที่มีแนวโน้มการปลูกเพิ่มขึ้นในปี พ.ศ.2547 มีพื้นที่เพาะปลูกทั้งสิ้น 16,154 ไร่ พ.ศ.2548 มีพื้นที่เพาะปลูกทั้งสิ้น 26,005 ไร่ หรือเพิ่มขึ้นร้อยละ 61 พื้นที่เปิดกรีดแล้ว 9,698 ไร่

3.2.7 ปศุสัตว์

จังหวัดยโสธร มีการเลี้ยงโคเนื้อเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องประมาณร้อยละ 7.7 ต่อปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544-2549 ดังแสดงในตารางที่ 3.2 หากคิดสัดส่วนโคพื้นเมืองปรากฏว่ามีจังหวัดยโสธรมีการเลี้ยงโคพื้นเมืองร้อยละ 44.10 และ 79.54 ของโคเนื้อทั้งหมดในปี พ.ศ. 2545 และ 2547

ตารางที่ 3.2 แสดงจำนวนโคเนื้อในจังหวัดยโสธร

ปี พ.ศ.	จำนวนโค (ตัว)
2544	93,249
2545	106,041
2546	105,794
2547	116,441
2548	120,078
2549	136,220

ที่มา : - สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดยโสธร (2550)
- กรมปศุสัตว์ (2550)

บทที่ 4

สภาพการเลี้ยงโคพื้นเมือง

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาสภาพการเลี้ยงโคพื้นเมืองใน 11 หมู่บ้านของจังหวัดอุบลราชธานี และ 3 หมู่บ้านของจังหวัดยโสธร ซึ่งหมู่บ้านดังกล่าวมีการเลี้ยงโคพื้นเมืองอยู่ค่อนข้างมาก (สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดอุบลราชธานีและสำนักงานปศุสัตว์จังหวัดยโสธร 2548) สภาพภูมิประเทศของทั้งสองจังหวัดมีความแตกต่าง จังหวัดอุบลราชธานีมีลักษณะเป็นที่ราบลุ่ม เป็นแหล่งรวมของแม่น้ำมูล แม่น้ำชี ลำโดมใหญ่ ลำโดมน้อย ก่อนจะไหลลงสู่แม่น้ำโขงชายแดนระหว่างไทย ลาว และกัมพูชา ส่วนของรอยเชื่อมระหว่างประเทศมีสันผาและแนวเขารวมทั้งป่าไม้ทุ่งหญ้าธรรมชาติและธารน้ำ เป็นแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ของโคพื้นเมืองที่เลี้ยงในบริเวณดังกล่าว

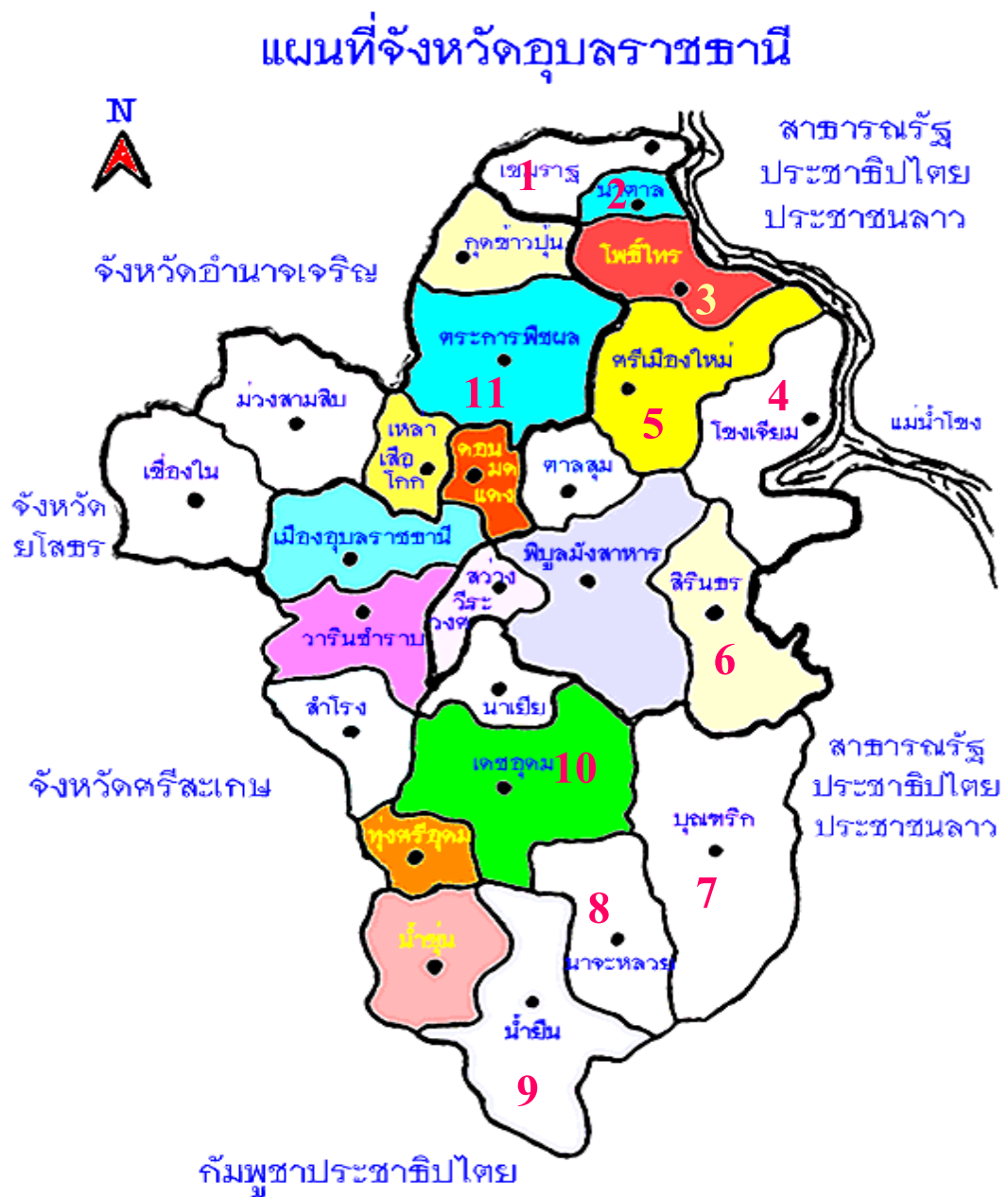
จังหวัดยโสธรพื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นที่ราบ มีแม่น้ำชีเป็นแม่น้ำสายหลักและอาศัยแหล่งน้ำจากบึงหนองรวมทั้งระบบคลองส่งน้ำ มีการปลูกหญ้าอาหารสัตว์ค่อนข้างมากทั้งเพื่อเลี้ยงสัตว์และเพื่อการค้า หมู่บ้านที่คัดเลือกเพื่อการศึกษาการผลิตเนื้อโคพื้นเมืองในครั้งนี้ดังแสดงในตารางที่ 4.1

ตารางที่ 4.1 หมู่บ้านที่ศึกษาสภาพการผลิตเนื้อโคพื้นเมือง จังหวัดอุบลราชธานีและยโสธร

ลำดับที่	หมู่บ้าน	ตำบล	อำเภอ
จังหวัดอุบลราชธานี			
1	ดงหนองหลวง หมู่ 14	เขมราฐ	เขมราฐ
2	ไผ่ไร่ธาตุ หมู่ 5	กองโพน	กิ่ง อ.นาตาล
3	นาพะเนียงออ หมู่ 5	สองคอน	โพธิ์ไทร
4	ทุ่งนาเมือง หมู่ 6	นาโพธิ์กลาง	โขงเจียม
5	นาหว้า หมู่ 2	นาเลิน	ศรีเมืองใหม่
6	โนนก่อ หมู่ 4	โนนก่อ	สิรินธร
7	หนองแสง หมู่ 7,11	โพนงาม	บุญศรี
8	แก่งเรือพัฒนา หมู่ 15	นาจะหลวย	นาจะหลวย
9	หนองเทา หมู่ 5	โขง	น้ำยืน
10	โนนแคน หมู่ 2,19	ตบहु	เดชอุดม
11	ดอนจิก หมู่ 3	นาพิน	ตระการพืชผล

ตารางที่ 4.1 (ต่อ)

ลำดับที่	หมู่บ้าน	ตำบล	อำเภอ
	จังหวัดยโสธร		
1	บ้านโพนสิม หมู่ 4	ทุ่งมน	คำเขื่อนแก้ว
2	สร้างแป้น หมู่ 2	สงยาง	มหาชนะชัย
3	คำเอนอ้า หมู่ 8	คำแมด	กุศชุม

แผนที่จังหวัดยโสธร

1. บ้านคำเอ็นอำ หมู่ 8 ตำบลท่าแมด อำเภอภูคช
2. บ้านโพธิ์ลิ้ม หมู่ 4 ตำบลทุ่งมน อำเภอคำเขื่อนแก้ว
3. บ้านสร้างแป้น หมู่ 2 ตำบลสงยาง อำเภอมหาชนะชัย

ตารางที่ 4.2 ข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้านที่ทำการสำรวจในจังหวัดอุบลราชธานีและยโสธร*

ข้อมูล	นาจะหลวย	น้ำยืน	บุณฑริก	สิรินธร	เดชอุดม	ตระการพืชผล	ศรีเมืองใหม่
เกษตรกร(คน)	142	103	120	100	75	118	86
พื้นที่ทั้งหมด (ไร่)	5125	6630	11586	21208	2786	2403	2403
พื้นที่บ้าน (ไร่)	474	27	358	438	417	17	478
พื้นที่ปลูกหญ้า (ไร่)	3	8	-	280	43	-	-
พื้นที่สาธารณะ (ไร่)	74	-	-	1200	-	40	350
พื้นที่เลี้ยงสัตว์ (ไร่)	11	5	12	25	-	1	2
พื้นที่นา (ไร่)	2300	2254	2272	1920	1667	1824	1750
พื้นที่ไร่ (ไร่)	320	1127	1191	2065	225	-	91
อื่นๆ (ไร่)	2163	116	5894	-	100	-	41
ฤดูเพาะปลูก 2548							
พื้นที่นา (ไร่)	2146	1407	1640	1648	1480	1716	1098
ผลผลิตข้าว (กก.)	768205	498900	689100	494505	432775	689200	471522
พื้นที่มันสำปะหลัง (ไร่)	65	301	-	23	-	-	147
ผลผลิตหัวมัน (กก.)	54598	252840	-	19320	-	-	123474
จำนวนโค (ตัว)	229	432	307	744	250	320	332
จำนวนกระบือ (ตัว)	91	141	105	430	61	95	182

ตารางที่ 4.2 (ต่อ)

ข้อมูล	โจงเจียม	โพธิ์ไทร	นาตาล	เขมราฐ	มหาชนะชัย*	คำเขื่อนแก้ว*	กุฉินท*
เกษตรกร(คน)	171	104	112	45	1434	450	290
พื้นที่ทั้งหมด (ไร่)	7450	4771	2577	2230	8263	2643	2317
พื้นที่บ้าน (ไร่)	808	924	656	470	642	160	30
พื้นที่ปลูกหญ้า (ไร่)	600	20		234			
พื้นที่สาธารณะ (ไร่)	602	1200		532	114	22	4
พื้นที่เลี้ยงสัตว์ (ไร่)	965	131	85	5			
พื้นที่นา (ไร่)	1441	1053	1875	430	4770	1386	1055
พื้นที่ไร่ (ไร่)	456	566	2	135	511	723	36
อื่นๆ (ไร่)	115	378	-	95	698	146	71
ฤดูเพาะปลูก 2548							
พื้นที่นา (ไร่)	1440	1611	1805	330	4770	1386	1055
ผลผลิตข้าว (กก.)	307305	510240	581052	248800	1776825	521829	556512
พื้นที่มันสำปะหลัง (ไร่)	1470	30	41	139	-	1062	-
ผลผลิตหัวมัน (กก.)	123741	25199	34438	1167542	-	4248000	-
จำนวนโค (ตัว)	99	221	316	174	784	590	250
จำนวนกระบือ (ตัว)	49	115	291	145	50	89	88

ที่มา: สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดอุบลราชธานี 2547

สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดอุบลราชธานี 2547

สำนักงานเกษตรจังหวัดอุบลราชธานี 2547

สำนักงานเกษตรอำเภอคำเขื่อนแก้ว 2550

สำนักงานเกษตรอำเภอ มหาชนะชัย 2550

สำนักงานเกษตรอำเภอกุฉินท 2550

นงนุช จงเรืองศรี (2549) และ มีนา สาระพันธ์ (2549)

กรณีศึกษาที่ 1 ผลการศึกษาสภาพการเลี้ยงโคพื้นเมืองจังหวัดอุบลราชธานี

ในแต่ละหมู่บ้านที่ทำการศึกษานั้น จะเป็นการสัมภาษณ์รายบุคคลโดยใช้แบบสอบถามประกอบ และติดตามสภาพการเลี้ยงโคพื้นเมืองของผู้ให้สัมภาษณ์ แบ่งกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

- กลุ่มที่ 1 ผู้เลี้ยงโคพื้นเมืองระหว่าง 1-5 ตัว
- กลุ่มที่ 2 ผู้เลี้ยงโคพื้นเมืองระหว่าง 6-10 ตัว
- กลุ่มที่ 3 ผู้เลี้ยงโคพื้นเมืองมากกว่า 10 ตัวขึ้นไป

การศึกษาข้อมูลจะแบ่งเป็น 3 ตอน ดังนี้

- ตอนที่ 1 สภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคม
- ตอนที่ 2 สภาพการเลี้ยงโคพื้นเมือง
- ตอนที่ 3 การตลาดโคพื้นเมือง

ตอนที่ 1 สภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคม

4.1 จำนวนผู้ให้ข้อมูล

ในแต่ละหมู่บ้านจะมีผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด 15 คน โดยในเบื้องต้นได้ประสานกับ ปศุสัตว์อำเภอและผู้นำกลุ่มจัดหาตัวแทนผู้เลี้ยงโคทั้ง 3 กลุ่ม กลุ่มละ 5 ราย แต่ส่วนใหญ่กลุ่ม ผู้เลี้ยงโคมากกว่า 10 ตัว ขึ้นไปจะมีไม่ครบ 5 ราย จึงใช้ตัวแทนในกลุ่มที่ 1 และ 2 แทน ซึ่งเป็นกลุ่มที่เลี้ยงโคพื้นเมืองระหว่าง 1-5 ตัว และ 6-10 ตัว ตามลำดับ ดังรายละเอียดใน ตารางที่ 4.3 ซึ่งพบว่าส่วนใหญ่เกษตรกรจะเลี้ยงโคต่ำกว่า 10 ตัว ยกเว้นบ้านนาหว้า อำเภอศรีเมืองใหม่* ที่มีลักษณะตรงกันข้าม คือส่วนใหญ่จะเป็นการเลี้ยงแบบฝูงใหญ่ 50-100 ตัว ทั้งนี้เนื่องจากสภาพพื้นที่เอื้ออำนวย มีทุ่งหญ้าธรรมชาติและมีภูเขาชายโขงที่ฝูงโคใช้เป็นแหล่งพืชอาหารสัตว์ได้

ตารางที่ 4.3 จำนวนผู้เลี้ยงโคในแต่ละกลุ่มที่ให้สัมภาษณ์

สถานที่	จำนวน (คน)			
	กลุ่มที่ 1	กลุ่มที่ 2	กลุ่มที่ 3	รวม
1. บ.โนนแคน อ.เดชอุดม	8	5	2	15
2. บ.หนองแสง อ.บุญทริก	5	6	4	15
3. บ.ดงหนองหลวง อ.เขมราฐ	6	5	4	15
4. บ.หนองเทา อ.น้ำยืน	5	6	4	15
5. บ.ไหล่ธาตุ กิ่ง อ.นาตาล	7	7	1	15
6. บ.โนนก่อ อ.สิรินธร	8	4	3	15
7. บ.คอนจิก อ.ตระการพืชผล	7	7	1	15
8. บ.นาพะเนียงอ อ.โพธิ์ไทร	5	5	5	15
9. บ.แก้งเรื่องพัฒนา อ.นาจะหลวย	4	7	4	15
10. บ.นาหว้า อ.ศรีเมืองใหม่	1	4	10*	15
11. บ.ทุ่งนาเมือง อ.โขงเจียม	6	3	6	15
รวม	62	59	44	165

4.2 สภาพพื้นฐานทั่วไป

จากจำนวนผู้ให้ข้อมูล 165 คน เมื่อคิดสัดส่วนตามเพศพบว่าเป็นชายร้อยละ 60 เป็นหญิงร้อยละ 40 อายุเฉลี่ย 50 ปี สถานภาพทางครอบครัวแต่งงานร้อยละ 97 โสดร้อยละ 3 จำนวนบุตรครอบครัวละ 3-4 คน ทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ การศึกษาส่วนใหญ่จบระดับประถมศึกษาหรือคิดเป็นร้อยละ 80.8 ดังรายละเอียดในตารางที่ 4.4 และมีข้อสังเกตว่าจำนวนบุตรจะมีสัดส่วนผกผันกับจำนวนโคที่เลี้ยง นั่นคือ กลุ่มที่มีจำนวนโคน้อยจะมีจำนวนบุตรมากกว่ากลุ่มที่มีจำนวนโคมาก ผลจากการสอบถามและวิเคราะห์สาเหตุพบว่าครอบครัวที่มีบุตรมาก มีภาระด้านค่าใช้จ่ายมากกว่าครอบครัวที่มีบุตรน้อย ทั้งค่าใช้จ่ายภายในครัวเรือน การศึกษาของบุตร รวมทั้งปัจจัยพื้นฐานอื่นๆ ทำให้มีการจำหน่ายโคเพื่อนำรายได้มาจุนเจือครอบครัว เพราะโคเป็นสิ่งที่จำหน่ายได้ง่ายและจำหน่ายได้ทุกเมื่อแต่ราคาในแต่ละฤดูกาลอาจไม่เท่ากัน เช่น ถ้าจำหน่ายช่วงหลังเก็บเกี่ยวซึ่งมีงานบุญต่างๆจะได้ราคาดีกว่าการจำหน่ายในช่วงฤดูฝนหรือฤดูกาลเข้าพรรษาซึ่งมีปัญหาด้านสถานที่ปล่อยเลี้ยงเพราะพื้นที่ถูกใช้เพื่อการเพาะปลูก ยกเว้นหมู่บ้านที่มีการเลี้ยงโคบนภูเขาในฤดูฝน และเมื่อบุตรแต่งงานมีครอบครัว โคถือเป็นส่วนหนึ่งของทรัพย์สินที่พ่อแม่แบ่งให้ ดังนั้นในครัวเรือนที่มีบุตรมาก จำนวนโคจึงเหลือน้อยกว่า

ตารางที่ 4.4 สภาพพื้นฐานทั่วไปของผู้เลี้ยงโคพื้นเมือง จังหวัดอุบลราชธานี (ร้อยละ)

ข้อมูล	กลุ่มที่ 1	กลุ่มที่ 2	กลุ่มที่ 3	เฉลี่ยรวม
เพศ				
ชาย	54.8	64.4	61.4	60.0
หญิง	45.2	35.6	38.6	40.0
อายุเฉลี่ย (ปี)	47.3	51.6	50.4	49.6
สถานภาพ				
โสด		5.1	4.5	3.0
แต่งงาน	100	94.9	95.5	97.0
จำนวนบุตร เฉลี่ย* (คน)	4.1	3.3	2.9	3.5
ศาสนา พุทธ	100	100	100	100
การศึกษา				
ประถมศึกษา	78.1	86.4	77.3	80.8
มัธยมศึกษา	13.9	8.5	13.6	11.9
อาชีวศึกษา	-	1.7	2.3	1.2
ปริญญาตรี	-	-	-	-
ไม่ได้เรียน	3.2	3.4	2.3	3.0

4.3 การประกอบอาชีพของผู้เลี้ยงโคพื้นเมือง

อาชีพหลักส่วนใหญ่ของผู้ที่เลี้ยงโคพื้นเมือง คือ ทำนา โดยคิดเป็นร้อยละ 83.0 นอกจากนี้มีอาชีพหลักอย่างอื่น ได้แก่ ทำไร่ ร้อยละ 21.8 เลี้ยงโค ร้อยละ 19.4 รับจ้าง ร้อยละ 4.9 รับราชการ ร้อยละ 3.6 และค้าขาย ร้อยละ 1.2 โดยเกษตรกรบางรายถือว่าอาชีพหลักมีมากกว่า 1 อย่าง อาชีพเสริมพบว่า ส่วนใหญ่ปลูกมันสำปะหลัง โดยคิดเป็นร้อยละ 55.8 รองลงมาได้แก่อาชีพรับจ้างและค้าขาย ร้อยละ 11.5 และ 6.7 ตามลำดับ ดังรายละเอียดในตารางที่ 4.5

ตารางที่ 4.5 อาชีพหลักและอาชีพเสริมผู้เลี้ยงโคพื้นเมือง จังหวัดอุบลราชธานี (ร้อยละ)

ข้อมูล	กลุ่มที่ 1	กลุ่มที่ 2	กลุ่มที่ 3	เฉพาะรวม
อาชีพหลัก				
รับราชการ	4.8	1.7	4.5	3.6
รับจ้าง	4.8	5.1	4.5	4.9
ค้าขาย	-	1.7	2.3	1.2
เลี้ยงโคพื้นเมือง	29.0	13.6	13.6	19.4
ทำนา	83.9	78.0	88.6	83.0
ทำไร่	21.0	22.0	22.7	21.8
อาชีพเสริม				
ค้าขาย	11.3	5.1	2.3	6.7
รับจ้าง	11.3	8.5	15.9	11.5
อื่นๆ (ทำไร่มันสำปะหลัง)	59.7	57.6	65.9	55.8

4.4 สถานภาพการประกอบอาชีพ

ประสบการณ์ในการเลี้ยงโคของเกษตรกรเฉลี่ย 15.8 ปี เลี้ยงในที่ดินของตนเองเฉลี่ย 22.5 ไร่ และร้อยละ 3 ตอบว่ามีการเช่าที่ดิน โดยส่วนใหญ่จะเช่าที่นาของเพื่อนบ้าน การจ่ายค่าเช่าจะจ่ายเป็นรายปีและใช้ประโยชน์ในช่วงที่ไม่ได้ทำการเพาะปลูก ค่าเช่าประมาณ 500-1,000 บาทต่อปี สำหรับพื้นที่ประมาณ 20 ไร่ นอกจากนี้มีการปล่อยเลี้ยงตามทุ่งหญ้าธรรมชาติคิดเป็นร้อยละ 38.8 โดยส่วนใหญ่เป็นการเลี้ยงควบคู่กันไปทั้งที่ดินของตัวเองและที่สาธารณะ

นอกจากนี้ยังพบมีการเลี้ยงบนภูเขา ดังเช่นที่ปรากฏในหมู่บ้านนาหว้า อำเภอศรีเมืองใหม่ บ้านแก่งเรืองพัฒนา อำเภอนาจะหลวย บ้านทุ่งนาเมือง อำเภอโขงเจียม โดยร้อยละ 70 ของผู้เลี้ยงโคจะปล่อยให้โคอยู่บนภูเขาดังแต่ต้นฤดูฝนจนกระทั่งต้นฤดูหนาว ในช่วงเวลาดังกล่าวบนภูเขาจะมีหญ้าและพืชอาหารสัตว์อุดมสมบูรณ์ รวมทั้งมีแหล่งน้ำที่เพียงพอ แต่เมื่อสิ้นฤดูฝนบนภูเขาจะแห้งแล้ง โคจะอพยพลงมาพื้นราบ ซึ่งในเวลาดังกล่าวเป็นช่วงฤดูเก็บเกี่ยวมีฟางและตอซังให้แทะเล็ม

รายได้จากการประกอบอาชีพ พบว่า ผู้เลี้ยงโคพื้นเมืองมีรายได้จากการเลี้ยงโคเฉลี่ยปีละ 14,651 บาท รายจ่ายปีละ 4,782 บาท รายได้สุทธิปีละ 9,869 บาท รายได้จากการประกอบอาชีพอื่นๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการทำนา คิดเป็นรายได้เฉลี่ยปีละ 19,599 บาท รายจ่ายปีละ 9,747 บาท รายได้สุทธิปีละ 9,752 บาท ซึ่งค่อนข้างจะใกล้เคียงกับการเลี้ยงโคพื้นเมือง แต่การทำนาจะได้ประโยชน์ในเรื่อง

การมีข้าวไว้บริโภคภายในครัวเรือน เหลือจากนั้นจึงจะจำหน่าย ส่วนการเลี้ยงโคจะได้ประโยชน์ในเรื่อง ปุ๋ยคอกที่จะใส่ในนาไร่ และการใช้เศษพืชจากไร่นาเป็นอาหารสำหรับโค

แหล่งเงินทุนในการเลี้ยงโค พบว่ามีการกู้ยืมจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์เฉลี่ย ครัวเรือนละ 14,848 บาท ใช้ทุนส่วนตัวเฉลี่ยครัวเรือนละ 8,792 บาท และกู้ยืมจากแหล่งอื่นเฉลี่ย ครัวเรือนละ 6,406 บาท อย่างไรก็ตามเงินทุนเหล่านี้เป็นการใช้จ่ายเพื่อประโยชน์หลายด้านทั้งการประกอบ อาชีพเลี้ยงโคและอาชีพเกษตรกรรมอื่นๆ

แรงงานที่ใช้ในการเลี้ยงโค ส่วนใหญ่จะมีผู้ดูแลหลักจำนวน 2 คน โดยเป็นการผลัดเปลี่ยน กัน นอกจากนี้ในรายที่เลี้ยงน้อยตัว บ้านอยู่ใกล้กันหรือเป็นญาติพี่น้องกัน จะมีการรวมกลุ่มกัน 3-4 ครัวเรือน เปลี่ยนกันค้อนโคไปเลี้ยงดังปรากฏในข้อมูลของ บ้านพะเนียงอ้อ อำเภอโพธิ์ไทร

ในกรณีที่ต้องมีการจ้างแรงงานสำหรับการเลี้ยงโค ค่าจ้างต่อคนเฉลี่ยวันละ 100-120 บาท ใน กรณีที่มีการจ้างเหมารายเดือนหรือฝากเลี้ยง ค่าจ้างเฉลี่ยเดือนละ 2,000 บาท อย่างไรก็ตามข้อมูลจ้างเหมา รายเดือนได้จากตัวอย่างเพียงหนึ่งรายเท่านั้น เพราะส่วนใหญ่เกษตรกรจะเลี้ยงเองโดยใช้แรงงานใน ครอบครัว

การได้ข่าวสารหรือความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงโค ผู้เลี้ยงโคร้อยละ 73.5 ตอบว่าใช้ประสบการณ์ ตนเอง นอกจากนั้นมิข่าวสารจากวิทยุ โทรทัศน์ คิดเป็นร้อยละ 24.9 จากส่วนราชการ ร้อยละ 14.5 จาก เพื่อนบ้านร้อยละ 32.6 จากหนังสือพิมพ์วารสาร ร้อยละ 3

สำหรับการช่วยเหลือจากหน่วยงานของรัฐ ส่วนใหญ่ตอบว่าได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยงาน ปศุสัตว์อำเภอ โดยแนะนำความรู้ในเรื่องการป้องกันโรค การรักษาโค กระบือ และการปลูกหญ้า

โดยภาพรวมจะพบว่ารายได้สุทธิที่เป็นตัวเงินจากการเลี้ยงโคมีค่าเฉลี่ยใกล้เคียงกับรายได้หลักจาก อาชีพอื่นๆ ถือได้ว่าการเลี้ยงโคพื้นเมืองคือส่วนที่สนับสนุนความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือน นอกจากนี้กลุ่มที่เลี้ยงโคมากกว่า 10 ตัวขึ้นไป มีรายได้สุทธิมากกว่าและมีหนี้สินน้อยกว่า ดังนั้นจำนวนโค ที่เลี้ยงจึงเสมือนเป็นการบ่งบอกฐานะของผู้เลี้ยงโคได้ด้วย

ตารางที่ 4.6 สถานภาพการประกอบอาชีพ

ข้อมูล	กลุ่มที่ 1	กลุ่มที่ 2	กลุ่มที่ 3	เฉลี่ยรวม
ประสบการณ์ในการเลี้ยงโค (ปี)	13.4	14.7	20.7	15.8
ที่ดินที่ใช้ในการเลี้ยงโค				
ที่ดินตนเองเฉลี่ย (ไร่)	23.2	20.6	23.9	22.5
เช่า (ร้อยละ)	3.3	0.2	0.0	1.3
เลี้ยงตามทุ่งหญ้า ที่สาธารณะ (ร้อยละ)	30.7	40.7	68.2	44.3
รายได้ (บาท/ปี)				
จากการเลี้ยงโค	12,050	10,663	23,145	14,651
จากอาชีพอื่นๆ	18,113	22,249	18,045	19,599
รายจ่าย (บาท/ปี)				
จากการเลี้ยงโค	4,998	5,217	3,848	4,782
จากอาชีพอื่นๆ	12,227	9,147	6,907	9,747
รายได้สุทธิ (บาท/ปี)				
จากการเลี้ยงโค	7,025	11,586	19,297	9,869
จากอาชีพอื่นๆ	5,886	13,102	11,138	9,852
รวม	12,911	24,688	30,435	19,721
แหล่งเงินทุนในการประกอบอาชีพ(บาท/ปี)				
ส่วนตัว	6,858	9,800	10,670	8,972
กู้ ธ.ก.ส.	15,919	11,059	13,068	14,848
กู้แหล่งอื่นๆ	7,166	5,186	3,787	6,406
แรงงานที่ใช้ในการเลี้ยงโค (คน)				
แรงงานครอบครัว	2.1	2.7	2.1	2.1
แรงงานจ้าง	-	0.1	0.1	0.1
ค่าแรง (บาท/วัน)	-	100	112	104
แหล่งข่าวสารความรู้ในการเลี้ยงโค				
วิทยุ โทรทัศน์	25.3	24.2	25.0	24.9
หน่วยงานราชการ	12.9	10.2	22.7	14.5
เพื่อนบ้าน	30.4	33.9	34.1	32.6
หนังสือพิมพ์/วารสาร	1.6	5.1	2.3	3.0
ประสบการณ์ตนเอง	73.0	72.9	75.0	73.5
เป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกร	40	100	80	75.8
การช่วยเหลือจากหน่วยงานของรัฐ	60	-	20	24.2

ตอนที่ 2 สภาพการเลี้ยงโคพื้นเมือง

4.5 จำนวนโคพื้นเมืองที่เลี้ยง

จำนวนโคที่เลี้ยงในกลุ่มที่ 1 เฉลี่ย 3.6 ตัว กลุ่มที่ 2 7.7 ตัว กลุ่มที่ 3 20.6 ตัว และเมื่อเฉลี่ยจาก 165 ราย เกษตรกรเลี้ยงโคพื้นเมืองเฉลี่ย 9.6 ตัวต่อครัวเรือน ส่วนใหญ่เป็นโคเต็มวัย เพศเมีย ลูกโคและโครุ่นเพศเมียตามลำดับ ซึ่งโคเพศผู้ส่วนใหญ่จะจำหน่าย หากคักไว้เป็นพ่อพันธุ์จะเก็บไว้เพียง 1 ตัว สำหรับโคแก่ปรากฏในฝูงน้อยมาก สอดคล้องกับการศึกษาของนิกรและวรวิทย์(2547) ซึ่งรายงานว่าการเลี้ยงโคในจังหวัดอุบลราชธานีส่วนใหญ่แต่ละครัวเรือนจะมีโคระหว่าง 6-10 ตัว และเป็นเพศเมียร้อยละ 75.07 ส่วนใหญ่เป็นเพศเมียวัยเจริญพันธุ์

ตารางที่ 4.7 จำนวนโคพื้นเมืองที่เลี้ยง (ตัว) กรณีจังหวัดอุบลราชธานี

ข้อมูล	กลุ่มที่ 1	กลุ่มที่ 2	กลุ่มที่ 3	เฉลี่ยรวม
ลูกโคเพศผู้	0.5	1.0	3.0	1.3
ลูกโคเพศเมีย	0.6	1.1	4.6	1.8
โครุ่นเพศผู้	0.2	0.5	0.9	0.5
โครุ่นเพศเมีย	0.6	1.6	2.7	1.5
โคเต็มวัยเพศผู้	-	0.1	1.0	0.3
โคเต็มวัยเพศเมีย	1.8	3.4	8.3	4.1
โคแก่เพศผู้	-	-	0.1	-
โคแก่เพศเมีย	-	-	-	-
รวม	3.6	7.7	20.6	9.6

4.6 สีของโคพื้นเมือง

ได้ทำการศึกษาสีของโคพื้นเมืองจากเจ้าของโคทั้งหมด 72 ราย จากจำนวนโคทั้งหมด 493 ตัว พบว่า สีที่ปรากฏเรียงจากมากไปหาน้อยคือ

สีน้ำตาลแดง	ร้อยละ 52.1
สีขาว/ขาวนวล	ร้อยละ 16.2
สีเหลือง	ร้อยละ 15.4
สีดำ/น้ำตาลดำ	ร้อยละ 13.8

สีเทา	ร้อยละ 2.0
สีลาย	ร้อยละ 0.4

โคพื้นเมืองสีขาวหรือสีนวล มีสีเข้มบริเวณส่วนหัวและไหล่

โคพื้นเมืองสีเหลือง

โคพื้นเมืองสีแดง

โคที่มีลักษณะสีน้ำตาลดำ

4.7 ลักษณะการเลี้ยงดูและสถานที่ปล่อยแพะเล็ม

ส่วนใหญ่ผู้เลี้ยงโคจะปล่อยแพะเล็มในช่วงกลางวันแล้วขังคอกในเวลากลางคืน โดยจะเริ่มปล่อยโคออกจากคอกประมาณ 7.00 น. สถานที่แพะเล็มส่วนใหญ่เป็นการปล่อยในที่ของตนเอง รวมทั้งไหล่ถนน พื้นที่สาธารณะ ชายป่า โดยระหว่างทางไล่ต้อนโคจะเล็มยอดไม้และพืชอาหารสัตว์ไปด้วย เจ้าของจะปล่อยโคไว้จนกระทั่ง 11.00 น. จึงจะไปดูอีกครั้ง ในกรณีที่ผูกล่ามไว้ เจ้าของจะปล่อยโคไปยังแหล่งน้ำ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นบ่อที่ขุดไว้ในบริเวณของตนเอง หลังจากนั้นจะปล่อยโคแพะเล็มต่อจนกระทั่ง 16.00 น. จึงจะต้อนฝูงโคเข้าคอก อย่างไรก็ตามในปัจจุบันมีปัญหาในเรื่องสถานที่การปล่อยเลี้ยงค่อนข้างสูง เนื่องจากเกษตรกรมีการปลูกยางพารากันมาก ทำให้มีพื้นที่สำหรับการเลี้ยงโคน้อยลง หากโคผล่อทำลายยางพาราของเกษตรกรด้วยกัน ค่าเสียหายที่ต้องชดเชยคือต้นละ 500-2,000 บาท ขึ้นอยู่กับขนาดของต้น ดังนั้น ในการปล่อยแพะเล็มผู้เลี้ยงโคจึงต้องทำรั้วกันบริเวณของตนเองไว้ และหากโคตัวใดคือเจ้าของจะผูกล่ามเพื่อมิให้โคล่อครว้อออกไป

ในช่วงฤดูฝนจะปรากฏมีการขังโคไว้ในคอกตลอดเวลาค่อนข้างมาก เนื่องจากฝนตกและไม่มีพื้นที่ให้โคแพะเล็ม เพราะถูกใช้ในการปลูกข้าวและทำไร่มัน ผู้เลี้ยงโคจะเกี่ยวหญ้าตามหัวไร่ปลายนา และอาจเสริมด้วยฟางหรือรำข้าวบ้าง หากเกี่ยวหญ้าได้น้อยโคจะพอมในช่วงเวลาดังกล่าว และสภาพคอกโดยทั่วไปจะชื้นแฉะ ในวันที่ฝนไม่ตกผู้เลี้ยงโคจะปล่อยโคออกนอกคอกเพื่อไม่ให้มีปัญหาในเรื่องกิบเนา

ในพื้นที่ที่มีการเลี้ยงโคบนภูเขาซึ่งในกรณีศึกษาคือบ้านนาหว้า อำเภอศรีเมืองใหม่ โคจะทยอยขึ้นภูเขาโดยที่เจ้าของอาจไม่ได้พาไป เมื่ออย่างเดือนเมษายนเริ่มมีฝนตก 2-3 ครั้ง บนภูเขามียาหญ้าอ่อนและมีน้ำขังในแอ่งหินในขณะที่พื้นราบยังขาดแคลนพืชอาหารสัตว์ โคจะขึ้นไปหากินบนภูเขาดังแต่เดือนเมษายนจนกระทั่งต้นฤดูหนาวโดยอาศัยยอดไม้ต่างๆและหญ้าที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติซึ่งมีลักษณะเป็นทุ่งหรือลาน เวลาฝนตกโคจะหลบพักอยู่ตามชะง่อนหิน เจ้าของจะขึ้นไปเยี่ยมดูประมาณเดือนละครั้ง การขึ้นไปแต่ละครั้งจะนำเกลือขึ้นไปด้วยเพื่อโรยบนหินให้โคได้เลียกิน ดังนั้นเมื่อโคได้ยินเสียงเจ้าของจะพากันออกจากป่ามาเลียเกลือที่เจ้าของโรยไว้ ในขณะเดียวกันเจ้าของจะตรวจสอบสภาพทั่วไปของโคหากมีเห็บมากจะใช้ช้อนขูดเห็บออกจากตัวโคให้ อย่างไรก็ตามหากไม่ใช่ว่าเสียงของเจ้าของโคจะไม่ออกมาปรากฏให้เห็น

เมื่อสิ้นฤดูกาลโคจะทยอยลงจากภูเขา เนื่องจากบนภูเขาเริ่มแล้งน้ำ เจ้าของจะไปรดคอกที่ชายเขา ถ้าเป็นโคฝูงใหญ่เจ้าของจะทำคอกไว้คั่นรอบจนครบฝูง คอกจะมีลักษณะเฉพาะรั้วกันและมีฟางไว้สำรอง ระยะเวลาดังกล่าวจะมีผู้มาติดต่อซื้อโค เพราะเป็นช่วงที่มีงานบุญต่างๆและโคอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์เต็มที่ บางตัวมีลูกติดลงมาแล้ว การเลี้ยงปล่อยบนภูเขาโคจะอ้วนท้วนสมบูรณ์เป็นส่วนใหญ่ ปัญหาที่พบบ้างคือการที่โคตกลงในชอกหินซึ่งทำให้โคตายได้ โดยเฉพาะโคลูกผสมที่มีโครงร่างสูงความคล่องตัวจะน้อย ivaต่อผลกระทบจากการขาดแคลนอาหารเมื่อเทียบกับโคพื้นเมือง ทำให้เกษตรกรในแถบที่ราบชายเขานิยมเลี้ยงโคพื้นเมืองมากกว่าโคลูกผสม

ตารางที่ 4.8 ลักษณะการเลี้ยงดูและสถานที่ปล่อยเลี้ยง (ร้อยละ)

ข้อมูล	กลุ่มที่ 1	กลุ่มที่ 2	กลุ่มที่ 3	เฉลี่ยรวม
ลักษณะการเลี้ยง				
หน้าหนาว				
ปล่อยเพาะเลี้ยงที่ราบทั้งกลางวันและกลางคืน	11.3	35.6	22.7	22.5
ปล่อยเพาะเลี้ยงกลางวันขังคอกกลางคืน	75.8	49.1	56.8	61.2
ขังคอกตลอด	12.9	6.8	6.8	9.1
ปล่อยเพาะเลี้ยงบนภูเขา	1.6	8.5	11.4	6.7
หน้าแล้ง				
ปล่อยเพาะเลี้ยงที่ราบทั้งกลางวันและกลางคืน	9.6	28.8	25.0	20.0
ปล่อยเพาะเลี้ยงกลางวันขังคอกกลางคืน	72.6	61.0	68.2	67.3
ขังคอกตลอด	14.5	1.7	2.3	6.7
ปล่อยเพาะเลี้ยงบนภูเขา	-	5.1	11.4	4.8
หน้าฝน				
ปล่อยเพาะเลี้ยงที่ราบทั้งกลางวันและกลางคืน	16.2	27.2	6.8	17.6
ปล่อยเพาะเลี้ยงกลางวันขังคอกกลางคืน	46.8	40.7	52.3	49.1
ขังคอกตลอด	30.6	28.8	13.6	25.1
ปล่อยเพาะเลี้ยงบนภูเขา	8.1	1.7	9.1	6.1
สถานที่ปล่อยเพาะเลี้ยง				
หน้าหนาว				
ริมทาง/ถนน	32.6	20.3	34.1	28.6
พื้นที่สาธารณะ	37.7	45.8	50.0	43.9
พื้นที่บนภูเขา	11.9	22.0	22.7	18.4
พื้นที่ตนเอง	54.8	52.5	43.2	50.9
หน้าแล้ง				
ริมทาง/ถนน	35.8	20.3	29.5	28.6
พื้นที่สาธารณะ	34.5	42.4	40.9	36.6
พื้นที่บนภูเขา	11.9	14.2	11.4	12.6
พื้นที่ตนเอง	51.6	47.5	43.2	47.9
หน้าฝน				
ริมทาง/ถนน	34.5	23.7	20.5	26.9
พื้นที่สาธารณะ	24.8	33.9	31.8	29.9
พื้นที่บนภูเขา	13.5	18.6	27.3	19.0
พื้นที่ตนเอง	59.7	50.9	45.5	52.7

การปล่อยเลี้ยงในพื้นที่หลังการเก็บเกี่ยว

การไล่เลี้ยงตามไหล่ถนนและริมทาง

การปล่อยเลี้ยงตามที่สาธารณะริมเขื่อนสิรินธร

การเลี้ยงแบบขังคอกในช่วงฤดูฝนเนื่องจากพื้นที่ถูกใช้เพื่อการเพาะปลูก ผู้เลี้ยงมีภาระในไร่นาไม่มีเวลาได้
 ต้อนโคไปเลี้ยงตามที่ต่างๆ โดยเกี่ยวหญ้าจากหัวไร่ปลายนามาเลี้ยง หากโคได้รับอาหารไม่เพียงพอ น้ำหนัก
 ตัวจะลดได้เช่นกัน

การปล่อยเลี้ยงบนพื้นที่เขาและป่าไม้ อ. ศรีเมืองใหม่ และสภาพโคที่หากินบนภูเขาช่วงฤดูฝน โคจะมีสภาพ
 สมบูรณ์เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของพืชอาหารสัตว์ตามธรรมชาติ โคจะอยู่กันเป็นฝูงโดยไม่ต้องมีคน
 เฝ้า เมื่อหมดฝนโคจะทยอยกลับสู่พื้นราบเนื่องจากบนภูเขาเริ่มแล้งน้ำ

ภาพถ่ายทางอากาศ: สภาพหมู่บ้านนาหว้า อ. ศรีเมืองใหม่ จ.อุบลราชธานี

ภูต้าง หนึ่งในบริเวณที่โคในหมู่บ้านขึ้นไปหากินในฤดูฝน

ลานหินบนยอดภูด่าง ด้านล่างเป็นที่ตั้งของบ้านนาหว้า อำเภอศรีเมืองใหม่

ภาพถ่ายทางอากาศ: ลานหญ้าบนภูเขา ชาวบ้านเรียกพลานหญ้า
ถ้าเป็นลานหินเรียกพลานหิน

ภาพถ่ายทางอากาศ: บริเวณพลาญบนภูเขา

ภาพถ่ายทางอากาศ: ฝูงโคบนภูต่าง

ฝูงโคที่อาศัยบนภูเขาบ้านนาหว้า อำเภอศรีเมืองใหม่

เจ้าของโคจะขึ้นไปเยี่ยมโคบ้างเดือนละ 1-2 ครั้ง

พ่อใหญ่คำพูน รอดภัย เจ้าของฝูงโคกว่าร้อยตัวบนภูเขา

การขึ้นไปเยี่ยมโคแต่ละครั้งเจ้าของจะนำเกลือขึ้นไปด้วย เมื่อเจ้าของส่งเสียงเรียก โคจะออกจากป่ามาเลียเกลือที่โรยไว้ตามหิน แต่ถ้าเป็นเสียงคนอื่นโคจะไม่ยอมออกมา

ฝูงโคเลี้ยงเกลือที่เจ้าของโรยไว้ตามหิน

น้ำที่ขังตามแอ่งหิน แหล่งน้ำสำหรับโคบนภูเขา

ชอกผา ที่พักและที่หลบฝนของโคและผู้เดินทาง

ได้ชอกหินที่พักของโคจะพบมูลโคอยู่ทั่วไป

เครื่องมือ พืชที่โคชอบกิน ส่วนใหญ่ขึ้นตามริมผาหรือชะง่อนหิน และมักทำให้โคตกผาตาย

กะโหลกที่พบในซอกหินเมื่อสำรวจครั้งแรกช่วงต้นฝน
ดังนั้นเมื่อสิ้นปีจะมีโคบางตัวสูญหาย บางตัวได้ถูกกลบฝังมา

นอกจากตกผาแล้ว ยังมีชอกหรือร่องหิน ที่โคอาจก้าวพลาดหรือก้าวไม่พ้น ในภาพเป็นลูกโคที่หล่นในชอกหินและยังมีชีวิตอยู่ขณะที่คณะวิจัยออกไปพบในการสำรวจรอบหลัง

แม่โคซึ่งวนเวียนอยู่ใกล้บริเวณที่ลูกตกชอกหิน
คณะวิจัยโทรศัพท์ติดต่อให้คนในหมู่บ้านทราบแต่ก็ไม่สามารถนำลูกโคขึ้นมาได้